

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2016/05-06 szám

Tartalom

Villám

- [A mi budai várunk](#)
- [Kockás ing és vasárnapi nyitva tartás](#)

Emlékezet

- [Ballai László: Kertész Imre](#)
- [Vasáros András: Elhunyt a digitális „kukac” atyja](#)
- [„Elfogadom a kormány döntését”](#)
- [Ünneplés helyett](#)
- [Három éve történt](#)
- [A menekült-áldás](#)
- [Nándi Mihály: Hatalom és rátermettség](#)
- [Szomorú trópusok](#)

Délibáb

- [Sorstalanság](#)
- [Lukáts János: Húsvéti hazahívás](#)
- [Vörösmarty Mihály: Országháza](#)
- [Ady Endre: Kidalolatlan magyar nyarak](#)
- [Ady Endre: Kossuth halálának évfordulóján](#)
- [Vörösmarty Mihály: Honszeretet](#)
- [Karinthy Frigyes: Hazám és „hazám”](#)
- [Karinthy Frigyes: Értjük egymást](#)
- [Bálint György: Mesék](#)
- [Ballai László: Borges és a Zénón-paradoxon](#)
- [Uránia](#)

Húrok

- [Nándi Mihály: A trubadúr](#)

- [Nándi Mihály: De mortibus](#)
-

Villám

A mi budai várunk

Midőn 1986-ban Prágában jártam, végtelenül felháborított, hogy a Hradcsin jelentős része nem látogatható, mert ott a csehszlovák államelnök terpeszkedik. A „legvidámabb barakk” polgáraként büszke voltam arra, hogy nálunk nem alakulhat ki ilyen helyzet. A mi budai várunk igazán a miénk, amelynek királyi palotájában nemzeti képtárunk, könyvtárunk és fővárosunk történelmi múzeuma működik, és azokba a névleges összegű jegy megfizetése után bármikor beléphetek.

Az 1990-es rendszerváltás után az intézménykomplexum, nemzetünk büszkesége finanszírozási nehézségekkel kezdett küszködni. Ez a belépőjegyárak drasztikus emelkedésében öltött testet. De mi, a budai vár szerelmesei továbbra is látogathattuk és látogattuk is magyar örökségünk szent helyeit.

Azt, hogy éppen a diktatúrát bölömbikahangon ócsárló, magát a rendszerváltás jelképének tekintő figura fogja kiszemelni rezidenciájául a királyi palotát, és onnan kihajítja nemzetünk legértékesebb közgyűjteményeit, hatéves uralmát követően már sejteni lehetett. Könnyebben elviselnénk, ha a mi budai várunk valamely ellenséges légierő szőnyegbombázásának esne áldozatul, minthogy önfiunk vágja rajtunk ezt a sebet. Rajtunk? Országunk még csak nem is döbbsen némasággal, vagy elfogadó beleegyezéssel, hanem teljes közönnyel szemléli ez aljas merényt, mintha a budai vár az elsőtől az utolsó kövéig nem is a miénk lenne, a magyaroké!

B.L.

Kockás ing és vasárnapi nyitva tartás

Már-már paradoxnak tűnhet az a makacsság, amellyel az Amerikai Egyesült Államok polgárai – a rendszeressé vált tömegmészárlások dacára – ragaszkodnak a szabad fegyverviselés jogához. Ez ugyanis ott az alkotmányos alapjogok egyike, amelyeknek a legszigorúbb tiszteletben tartását az amerikaiak elvárják a honatyáktól. Az amerikai alaptörvény alkotói nem kevesebbet cselekedtek,

mint lefektették a képviseleti demokrácia modelljét, szétválasztva a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat, egyszersmind kialakítva az úgynevezett fékek és ellensúlyok rendszerét, amely meggátolja, hogy bármelyik párt akkora többséget szerezhessen, hogy szétzúzhassa és a saját képére formálhassa a rendszert.

1990-ben Magyarországon a jogalkotók elkövették azt a hibát, hogy megbíztak az ellenzéki kerekasztal pártjainak alkotmányunk iránti erkölcsi elkötelezettségében. Így történhetett meg az, hogy a Fidesz öt évvel ezelőtt – parlamenti kétharmadának birtokában – hozzáláthatott alkotmányunk lebontásához, amit három éve fejezett be. Azok, akik a minap csatlakoztak a kormánypárti hacacaréhoz, valójában azt ünnepezték meg, hogy hazánknak már nincs érdemleges, azaz állampolgárainak jogbiztonságot nyújtó alkotmánya.

A magyar választópolgárok a legnagyobb közönnyel figyelték a szégyenletes jogrombolást, hiszen nekik nemzetünk alkotmányával kapcsolatban semmilyen elvárásuk nincsen. Sem az nem fájt nekik, hogy többé nem fordulhatnak az alkotmánybírósághoz, sem pedig az, hogy a testületet egyszerűen a kormányzó párt alá rendezték, amint az sem, hogy teljesen indokolatlanul megváltoztatták az egész jogrendszert és – többek között – durván megcsorbították a választások szabadságát. Nem. A mi nemzetünk újraválasztotta a nyakára hágó állampártot, és csak az internetadó bevezetése, a pedagógusok kockás inges himpellérnek degradálása, de főleg az üzletek vasárnapi zárva tartása miatt méltatlankodott – egy kissé.

Emlékezet

Ballai László: Kertész Imre

Azt hiszem, a most elhunyt Kertész Imre is arra a sorsa jut, mint Daniel Defoe vagy Jonathan Swift: egyművű szerzőnek fogják tekinteni. Soha rosszabb sorsot vagy „sorstalanságot”! Nagy regénye, a *Sorstalanság* nélkül ugyanis nem jöhetett volna létre az Oscar-díjat nyert *Saul fia* című film, és az emberiség még az álheroizmusnál tartana a holokauszt kérdésében.

Kertész Imre regényében egyedülálló módon a zsidó népirtás hóhérokát és áldozatokat, égbekiáltó gáztetteket és jogtiprást magával hömpölygető folyamatára összpontosít. Arra az iparszerű, simán gördülő mechanizmusra, amelyben: „Minden mozgott, minden működött, mindenki a helyén, s végezte a magáét, pontosan, derűsen, olajozottan. Sok arcon láttam mosolyt, szerényebbet vagy magabiztosabbat, nem kétkedőt vagy az eredményt már előre sejtőt – alapjában azért mégiscsak egyformát, ugyanolyan körülbelül, amelyet az imént a magamén is ott éreztem.”

A *Sorstalanságot* az író „atonális regény”-nek nevezte, amelyről így vallott: „Egy regényben a tonalitás nem egyéb, mint a társadalomban abszolút érvényes erkölcsi konszenzus – vall

regényéről a szerző. – Pont ezt az erkölcsi konszenzust sodorta el Auschwitz. Úgyhogy olyan regényt írtam, amelyben az erkölcsi fogalmak nyelvkritikai viszonylatba kerülnek, és a szemünk előtt mondanak csődöt.”

A lágerben zajló tervszerű folyamat mind a náci, mind a rabok előtt természetesnek – legalább is egyfajta életlehetőségnek – tűnik. Kertész Imre sajátosan abszurd módszerével bizonyítja be, hogy mennyire nem az:

„Állíthatom, hogy bizonyos fogalmakat kizárólag egy koncentrációs táborban érthetünk teljesen meg – olvassuk a *Sorstalanság*ban. – Gyermekkorom ostoba meséinek volt például gyakori szereplője az a bizonyos »vándorlegény« vagy »szegénylegény«, ki a királyleány kezéért felcsap a királyhoz szolgálatra, s örömmel, mert mindössze csak hét nap az ára. »De hét nap nálam hét esztendő« – mondja néki a király; nos, ugyanezt mondhatom én is a koncentrációs táborról. Sose hittem volna például, hogy ilyen hamar válhat fonnyadt vénember belőlem. Otthon ehhez idő kell, ötven-hetven év legalábbis, itt három hónap is elég volt, hogy cserben hagyjon a testem. Kijelenthetem, nincs kínosabb nincs elkedvetlenítőbb dolog, mint nap nap után követni, nap nap után számba venni, mennyi pusztult el belőlünk ismét.”

Még erőteljesebb példát kapunk abban a jelenetben, amikor az elbeszélő azt hiszi, kivégezni viszik: „Egy dolog foglalkoztatott csupán, egy gondolat, egy kérdés, ami e percben ötlött eszembe. Meglehet, az én hibám, hogy nem tudtam, de hát sohasem voltam annyira előrelátó, hogy megérdeklődjem a buchenwaldi szokásokat, rendtartást, eljárásmodot, egyszóval, hogy itt miképpen csinálják: gázzal-e, mint Auschwitzban, talán orvosságszer segédletével, amiről úgyszintén ott hallottam, esetleg golyóval, netalán máshogy, az ezer egyéb mód egyikével, melyhez az én ismereteim nem elegendők – nem sejtettem. Mindenesetre azt reméltem, nem fog fájni, s meglehet, furcsaság, de hát ez is éppoly valódi volt, éppúgy betöltött, mint más, igazibb remények – hogy így mondjam –, melyeket a jövőhöz fűzünk.”

A *Sorstalanság* kiváló példa arra, amikor a stílustalanság válik stílussá. Szövege inkább filozofikus és tudományoskodó, semmint irodalmias, túl sok benne a kötőszó és a magyarázat, amely azonban inkább megkérdőjelezi, nem pedig alátámasztja az állításokat. Az olvasónak állandóan ébernek kell lennie, hogy felismerje azokat a nyilvánvaló tényeket, amelyek a regény elbeszélője számára még nem egyértelműek.

„Gyereket választottam »hősül«, mert a gyerek nagyon jó paradigmája a náci totalitarizmus dinamikájába belevetett embernek: – magyarázza művét az író – ott a felnőttek tudata is infantilis tudattá fokozódik le, részben az érett ésszel követhetetlen események súlyánál fogva, részben pedig az ember anyagszerű kezelése által, amelyben szükségképpen felőrlődik mindaz a védekezési erő és lehetőség, amelyhez egy polgári neveltetésben részesült ember hozzászokott. Ebben az infantilis tudatban nincsenek primér morális elvek: csak a tapasztalat van jelen, és az üres fogalmak, amelyeket egy gyerek az iskolában, a szülői házban megkap.”

A *Sorstalanság* legmegdöbbentőbb és látszólag legellentmondásosabb mozzanata az, amikor a főhős nosztalgiával emlékszik vissza bizonyos koncentrációs táborbeli élményeire és ismerőseire. Holott itt nem egyébről van szó, mint az örök emberi diadalának vállalásáról a sötétség erői felett, szociológiai értelemben a társadalmiság győzelméről a társadalmiatlanság felett. Hiszen a náci teljesen szétérték a közösséget és annak alapegységeit, a családot is, durván szétválasztva egymástól férjet és feleséget, gyermeket és szülőt, ugyanakkor ismeretlen emberek tömegeit

testközeli együttlétben zártak össze. És még ebben a teljesen determinált helyzetben is újjáépült valamiféle társadalom, a korábban addig idegen személyek egymás ismerőseivé, vetélytársaivá, eltipróivá, segítőtívé vagy barátaivá váltak, mint minden emberi közösségben. A pokol emberi találmány, és akiket odavetettek bírják, képesek arra, hogy a legnagyobb szűkösség közepette is új világot alkossanak.

2002-ben a Nobel-díj átvételét követően Kertész Imre így nyilatkozott: „Számomra nagyon érdekes, hogy a díjat a holokausztról szóló, valamint diktatúra-ellenes műveimért kapom. Ez valami nevelő célnak is jelenthet a kelet-európai országok számára.”

Vasáros András: Elhunyt a digitális „kukac” atyja

2016. március 5-én, 74 éves korában szívrohamban elhunyt az email feltalálója Ray Tomlinson, jelentette be munkaadója, az amerikai Raytheon konzern.

Tomlinson 1971-ben küldte el az első elektronikus levelet egy hálózatban, Bostonban a Bolt, Beranek és Newman munkatársaként, amely a Pentagon megrendelésére az internet egy nagyon korai elődjét, az ARPANET-et is kifejlesztette. Erre a hálózatra kizárólag csak tudományos kutatóközpontok csatlakoztak. Elektronikus levelek ugyan már korábban is léteztek, de csak azon a központi számítógépen voltak olvashatók, amelyeken megíródtak.

Tomlinson, a Massachusetts Institute of Technology végzőse használta először a SNDMSG (send message) parancsot, lefektetve ezzel az első elektronikus levelezőrendszer alapjait. Ő vezette be az @-szimbólum használatát is, hogy a felhasználót elkülönítse a kiszolgálótól. A klaviatúra kevésbé használt billentyűje tökéletes ismertetőjegye lett az új technológiának. A világ legelső elektronikus levélváltása két egymás mellett elhelyezkedő számítógép között történt, melyeket az ARPANET kötött össze.

Nem tudni, mi állt az első e-mailben. Egy blog-bejegyzésében Tomlinson bevallotta, hogy ő sem tudja felidézni, mert jelentéktelen, feledhető tartalomról volt szó. Valami olyasmi lehetett, mint „QWERTYUIOP”, amely megfelel az angol billentyűzet legfelső sorának első egymás után következő tíz karakterének, és azért íródott csupa nagybetűvel, mert a számítástechnika hőskorabeli számítógépek csak azokat ismerték fel.

Tomlinson egy interjúban arról beszélt, hogy az e-mailre többek között azért is szükség volt, mert telefon ugyan létezett már, de hangposta még nem, és lényegében nem lehetett egyszerűen üzenetet hagyni valakinek. Az e-mail ettől függetlenül még elég sokáig az ismeretlenség homályában maradt, csak a személyi számítógépek, majd pedig az egyre szélesebb körben elérhető internet idején terjedt el, és vált nélkülözhetetlenné a 80-as évek végétől egyre inkább a háttérbe szorítva a papír alapú levelezést és képeslapok használatát.

Tomlinson, aki egész életét a szupertitkos hadiipari fejlesztéseknek szentelte, egy szinte

mellékes találmányának köszönhetően tett szert világhírré, és írta bele nevét arany betűkkel a számítástechnika-történeti könyvekbe. 2015-ben 4,4 milliárd email fiók létezett a világon. Úttörő megoldásáért megkapta a George R. Stibitz-díjat, a Webby-díjat, a Discover magazin Innovációs díját, és az Eduard-Rhein kulturális díját. 2012-ben került be az internet hírességeinek csarnokába.

Ray Tomlinson legnagyobb találmánya, az e-mail „kukac” azonban messze túlmutat a technológiatörténet határain. Az általa forradalmasított kapcsolattartás, vásárlás és ügyintézés egy olyan információs térbe helyeződött át, amelynek hiperrealitásként való működését még csak most kezdte el tanulni az emberiség.

„Elfogadom a kormány döntését”

Az orbáni alkotmány ötödik évfordulója köré szervezett ünnepkörben igen alapos vizsgálatot érdemel Harrach Péter parlamenti képviselő kijelentése: „Elfogadom a kormány döntését”.

A magukat önálló pártként vagy koalíciós partnerként aposztrofáló kereszténydemokraták frakcióvezetője ezt annak kapcsán nyilatkozta, hogy az ő korábbi előterjesztésére hozott törvénnyel szemben a miniszterelnök elhatározása alapján megszüntették az üzletek vasárnapi zárva tartását.

Harrachnak, aki korábbi javaslatát azzal támasztotta alá, hogy a magyar anyáknak joga van a szabadnaphoz, körmeszakadtáig küzdenie kellett volna védenecéért, egyszersmind azért az álláspontjáért, amely fennen hirdetett keresztény meggyőződésében gyökerezett. Egy demokratikus alkotmányú országban ugyanis senkinek a döntése, véleménye nem befolyásolhatja a választó és a választott polgár meggyőződését. Különösen a társadalom nyilvánossága előtt.

A demokráciában nem a kormány dönt egy új törvényről, hanem a parlament, a képviselőt pedig a nem arra kötelezi az esküje, hogy elfogadja a kormány ukázat, hanem arra, hogy minden erejével a parlament irányítása – vagyis a törvényesség járma – alá kényszerítse a kabinetet. Harrach kijelentése – amely egyenesen a képviseleti demokrácia és a parlamenti alkotmányosság legszigorúbb alapelveinek mond ellent – ékes bizonyítéka annak, hogy Magyarországon diktatórikus rezsím működik.

Ünneplés helyett

Magyarország öt évvel ezelőtt a rendszerváltás politikai eredményeit leromboló, antidemokratikus, az egypártrendszer, sőt, az egyszemélyi diktatúrát megszilárdító alkotmányt kapott. Erről a szégyenletes eseményről az uralkodó rezsim tagjai az 1950-es évek hangulatát idéző, zajos rivalgással emlékeztek meg a parlamentben. Ünneplés helyett mi változatlan formában közöljük a folyóiratunk 2013/4. számában megjelent *Egy hónapja írták* című cikket:

Sólyom László, korábbi köztársasági elnök az alaptörvény negyedik módosítására közleményében úgy reagált, hogy az rendkívül súlyos csapást jelent a magyar demokráciára. Ugyanis minden demokratikus és alkotmányos alapelvnek ellentmond az, hogy a Fidesz az alkotmányt eszközként használja a napi politikai játszmákban.

Sólyom László „a kapu bezárulása”, és az eredeti alkotmánynak ellentmondó állapot visszavonhatatlan rögzítése előtt még lehetségesnek tartotta volna a jelenlegi köztársasági elnök vétóját. „A köztársasági elnök olyan döntés előtt áll, amelyben értelmeznie kell a hivatalát és a hivatását: az államszervezet demokratikus működése feletti őrködést” – szögezte le Sólyom László. Vagyis az államfői funkció nem politikai, de még csak nem is egyszerűen közjogi, hanem egyenesen erkölcsi szerepet ró arra, aki betölti.

Sólyom László szerint nem kevés érv szólt amellet, hogy az alkotmány identitásának gyakorlati megváltoztatását, az alkotmányszöveg és a parlamenti többség gyakorlata közötti ellentmondást és ennek orvosolhatatlanná tételét a köztársasági elnök az alkotmánybíróság elé vigye. „Hiszen ami történik, valójában nem alkotmánymódosítás, hanem egy más identitású, új alkotmány lopva történő bevezetése.”

Egy jogállamban az alkotmánybíróságnak nem pusztán lehetősége, hanem egyenesen kötelessége az alaptörvény értelmezése a köztársasági elnök hatásköre és az adott alkotmánymódosítás alkotmányossága tekintetében is, amelyben a testület a végső döntés.

Az alkotmánybíróság korábban alapos vizsgálat alapján az alaptörvénnyel ellentétesnek minősítette és megsemmisítette a mostani alkotmánymódosításba írt szabályok szinte mindegyikét. A jelenlegi alaptörvény-módosítás csak elvétve, és csak részben veszi figyelembe a taláros testület kifogásait. Szó sincs arról, hogy most, amikor egyes szabályokat az átmeneti rendelkezések helyett az alkotmány szövegébe illesztnek be, csupán az alkotmánybíróság határozatait követő, a formai hibákat orvosoló „javításról” lenne szó. Most már világosan látszik, hogy ezek a szabályok korábban nem véletlenül kerültek az alaptörvény átmeneti rendelkezései közé.

A Fidesz kétharmados parlamenti többséget hozó választási győzelmét követően rögtön megkezdte az országgyűlés hatalmának kiterjesztését a bírói hatalmi ág és az alkotmánybíráskodás rovására. „Az alkotmányban meghatározott politikai és jogi rendszer betűje és gyakorlata távolodni kezdett egymástól.” A Fidesz kezében napi politikai eszközzé silányult az alaptörvény, amelyet gyakran módosítottak, még hozzá akár csak egyéni képviselői indítványra, érdemi vita nélkül. A 13 alkotmánymódosító törvény összességében kétszerannyi változtatást eszközölt, mint amennyit a 2012. január 1-én hatályba lépett Fidesz-alkotmányban rögzítettek. Ez lerombolta az alaptörvény szilárdságát és tekintélyét, de a változások az alkotmány rendszerének alapjait még

nem írták át.

A Fidesz-alkotmány eredeti szövege ugyanis – minden triviális hibája és ideológiai töltete mellett – fenntartotta a korábbi alkotmány államszervezeti és alapjogi rendszerét, és az alkotmányosság védelmét továbbra is az alkotmánybíróság kezében hagyta. Ám az új alaptörvénnyel együtt új gyakorlat is született, nevezetesen a parlament az alkotmánybíróság által alkotmányellenesnek nyilvánított törvényi rendelkezéseket egyszerűen beemelte az alaptörvénybe, így akadályozva meg, hogy azokat a testület ismét megvizsgálhassa, illetve megsemmisíthesse. A parlament az alaptörvénybe ütköző törvényeket annak az átmeneti rendelkezéseibe vette fel. Ezzel a rutinná tett eljárással az országgyűlés kormánytöbbsége az alaptörvényt megszegő módon, tehát törvénytelenül alakította át az alkotmányos rendszert. Nem fogadta el az alkotmánybíróság mindenkire kötelező határozatát, hanem felül merte bírálni azt, s magának tartotta fenn a jogot, hogy az alkotmányosság kérdésében kimondja a végső szót.

A volt államfő szerint ez a rendszer az alkotmánybíráskodás szocialista gyakorlatára emlékeztet, ahol az alkotmányjogi tanácsok vagy akár alkotmánybíróságnak is nevezett szervek nem semmisíthették meg a törvényeket, amelyekről a legfelsőbb pártvezetés döntött. A magyar demokrácia éppen e gyakorlatot felszámolva hozta létre a valódi alkotmánybíróságot, amelynek az alkotmányosságot a törvényhozóval szemben is garantáló szerepét és jogállását az alaptörvénynek kifejezetten fenn kell tartania és mindeddig fenn is tartotta.

Az alkotmánybíróság a Fidesznek kétharmados parlamenti többséget hozó választások után kialakult helyzetben is eleget tett legfőbb alkotmányos kötelességének, és az alkotmány erőszakos módosításainak felülvizsgálatával megőrizte az alaptörvény szellemét. A negyedik alaptörvény-módosítás azonban éppen ezt teszi lehetetlenné. A taláros testület ezentúl az alaptörvényt és annak módosítását csak a megalkotására és kihirdetésére vonatkozó eljárási követelmények tekintetében vizsgálhatja felül. Ennek megfelelően a köztársasági elnök alkotmánybírósághoz fordulásának jogát is kizárólag az eljárási követelményekre korlátozza. Ezzel az uralkodó párt kétharmados többségénél fogva megteheti, hogy alaptörvény-módosítás címén bármilyen rendelkezést meghozzon, legyen az akár szöges ellentétben az alaptörvény más paragrafusaival.

Beláthatatlan következményekkel jár, hogy a negyedik alaptörvény-módosítás hatályon kívül helyezte a Fidesz-alaptörvény hatálybalépése előtt hozott összes alkotmánybírósági határozatot, állapította meg Sólyom László. Ugyanis ezek nem csak a törvénytelen határozatok megsemmisítését foglalták magukba, hanem a mindenkori törvényhozásra érvényes alkotmányos követelmények, elvi tételek, fogalmi értelmezések rögzítésével egy elvi – és nem politikai – alapon nyugvó rendszert képeztek. Ennek a felrúgása nem más, mint leszámolás hazánk új demokráciájának két évtizedes alkotmányfejlődésével, hiszen az alkotmánybírósági határozatokba foglalt hatályos magyar alkotmányjog nagy része elveszti kötelező erejét.

Három éve történt

Az ENSZ Emberjogi Bizottsága élesen bírálta a magyar alaptörvény negyedik módosítását, amelyet az igazságszolgáltatás függetlenségére mért csapásnak minősített. Rupert Colville, a bizottság szóvivője Genfben kijelentette, hogy a módosítások előtt nem volt meg az elvárható nyilvános vita, azok tartalma pedig „mélyreható változásokat vonhat maga után a magyar nép emberi jogainak gyakorlása” szempontjából. A változtatások az igazságszolgáltatás függetlenségét, az alkotmánybíróság tekintélyét és magát a jogállamot fenyegetik, jelentette ki Colville.

José Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke Thorbjörn Jaglanddal, az Európa Tanács főtitkárával kiadott közös közleményében kijelentette, hogy Orbán Viktor kifejezett kérésük ellenére sem egyeztetett velük a magyar alkotmány negyedik módosításával kapcsolatban. Barroso és Jagland az alaptörvény megváltoztatását a jogállamiság normáit súlyosan megsértőnek, az európai jogba és normákba ütközőnek tartotta.

Barroso a parlamenti ülést megelőzően telefonon felhívta a magyar miniszterelnököt, hogy megkérje a szavazás elhalasztására, amíg a vitás kérdések nem tisztázódnak, Orbán azonban nem volt hajlandó tárgyalni vele.

„Magyarországon megszűnt a jogállam – kommentálta a magyarországi eseményeket a *Deutsche Welle* – Noha masszív tiltakozások történtek bel- és külföldön, Magyarország végrehajtotta az alkotmánymódosítását. Az intézkedés gyakorlatilag megszüntette az alkotmánybíróságot, az utolsó olyan intézményt, amely a jelenlegi kormányzat fölött még bizonyos ellenőrzést gyakorolhatott.”

Angela Merkel német kancellárasszony a hozzá látogató Áder Jánossal ismertette Németország és európai partnerei komoly aggodalmait és fenntartásait az új magyar alaptörvénnyel, mindenekelőtt az alkotmánybíróság jogkörének szűkítésével kapcsolatban.

„Magyarország ismételten korlátozza az alapvető jogokat, és olyan alkotmánymódosításokat hajt végre, amelyek nem egyeztethetők össze az Európai Unió demokratikus jogértelmezésével” – jelentette ki Markus Ferber az Európai Parlament bajor CSU-képviselőcsoportjának elnöke. Ferber felszólította az Európai Bizottságot, vizsgálja meg, hogy a magyar alkotmány módosítása összeegyeztethető-e az európai szabályokkal.

Viviane Reding az alapvető jogokért felelős uniós biztos figyelmeztette a magyar kormányt, hogy ha a negyedik alkotmánymódosítást az uniós elvekbe ütközőnek találják, akkor Brüsszel uniós forrásokat vonhat meg Magyarországtól, vagy korlátozhatja szavazati jogát. „Az alaptörvény nem játék – jelentette ki a Magyarország által aláírt EU-szerződés 7. cikkelyére hivatkozva, amely szerint az EU korlátozhatja a tagállami jogokat, ha az uniós elvek sérülnek. – Nem lehet minden félévben megváltoztatni. A bizottság a szerződések őreként nem nézheti tétlenül, ha azokat lábbal tiporják.”

A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* szerint Magyarországon „egy magát konzervatívnak nevező párt” véget akar vetni az 1989-es forradalomnak, míg Romániában a kommunista korszakban összefonódott körök igyekeznek bebetonozni hatalmukat. A budapesti és a bukaresti kormány ugyan „más irányból érkezik”, de mindkettő „ugyanúgy viselkedik”, hiszen egyaránt azt gondolják, hogy „nem nekik kell betartani a szabályokat, hanem a szabályoknak kell igazodniuk az ő céljaikhoz.” Az EU-ban érvényesülő centrifugális erő tovább erősödne, ha a közösség

„egyszerűen csak tudomásul venné az értékrendjének sérelmét”, ezért helyes, hogy Viviane Reding uniós biztos „nyomást gyakorol Magyarországra”.

A magyarok nyíltan kihívták az Európai Uniót, amikor parlamentjük az Európai Bizottság, az Európa Tanács és az amerikai külügyminisztérium kifejezett kérése dacára is megszavazta az alaptörvény módosítását, írta a *The Economist*. Az alkotmánybíróság ezután tartalmi megfontolásból nem semmisíthet meg alkotmánymódosításokat, csak eljárási okokból, tehát több mint húszévnnyi jogi precedenst figyelmen kívül kell hagynia. A magyar kormány ezentúl éppen az alaptörvényre támaszkodva fogadtathat el olyan törvényeket, amelyeket az alkotmánybíróság egyébként megsemmisíthetett volna. Az EU „morgolódása” a jelek szerint egyelőre nem igen aggasztja a magyar miniszterelnököt. Orbán tudja, hogy bármit találjon is Brüsszel a módosítás vizsgálata során, végső soron csak a „nukleáris opció” alkalmazására van lehetősége – vagyis Magyarország szavazati jogának felfüggesztésére, vagy akár kizárására. Ha azonban Orbán „rövid távon” győz is, ezért nagyon súlyos árat fizet „hosszú távon”. Egyre erősödik ugyanis az a benyomás a külföldi befektetők körében, hogy Magyarországon a törvényesség ízlés szerint alakítható. Nem meglepő a forint alkotmánymódosítást követő jelentős gyengülése.

Az Amnesty International Magyarország közleményében nyomatékosan kérte Áder Jánost, hogy vétőzza meg az alaptörvény negyedik módosítását elfogadó törvényt, mert az nincs összhangban Magyarország nemzetközi emberi jogi kötelezettségeivel. A nemzetközi jogvédő szervezet emlékeztetett arra, hogy Salil Shetty, az AI nemzetközi főtitkára még a parlamenti döntés előtt levélben kérte a magyar miniszterelnököt arra, hogy a nagyobbik kormánypárt elnökeként akadályozza meg, hogy a tervezett lépéssel korlátozzák az alapvető emberi jogokat. Közleményében a szervezet felidézte azt is, hogy már az alaptörvény 2011. áprilisi elfogadásakor és 2012. januári hatálybalépésekor is kifejezte aggodalmát a nemzetközi és európai emberi jogok megsértésével kapcsolatban. Akkor arra hívta fel a figyelmet, hogy emberi jogi szempontból különösen problematikusnak tartják a törvényjavaslatban a család túl szűk, szexuális irányultság, illetve a családi állapot alapján diszkrimináló definícióját, továbbá a hajléktalan emberek kriminalizálását. Az AI rámutatott arra is, hogy a tervezett módosításnak a véleménynyilvánítás szabadságáról szóló cikke túlságosan tág és homályos megfogalmazást tartalmaz, ezért alkalmas a véleménynyilvánítás szabadságának önkényes korlátozására.

„Orbán Viktor magyar miniszterelnök 2011-ben már megszólaltatta Európában a vészcsengőt, amikor is kétharmados többségét arra használta fel, hogy a parlamenten keresztül nyomjon egy sor törvényt, amelyekkel biztosította hatalma koncentrációját, meggyengítette a fékek és ellensúlyok rendszerét és korlátozta a média, a vallási csoportok és a kisebbségek szabadságát – írta a *The Washington Post*. Az Európai Unió nyomására – amelyhez Magyarország 2004-ben csatlakozott – valamint az Egyesült Államok sürgetésére, amely Magyarország NATO-csatlakozását egyengette, Orbán úr egy kissé visszakozott, megváltoztatva a médiára és a bíróságokra vonatkozó szabályozást, ugyanakkor a magyar alkotmánybíróság is megsemmisített jó néhány törvényt.

Most Orbán úr, egy szélsőségesen konzervatív populista még több tilos zászlót provokált ki. Nemrég egy közeli hívét helyezte a jegybank, az utolsó független intézmény egyikének élére, ezáltal kockáztatva a forint árfolyamának elszabadulását. Majd hétfőn a parlament – semmibe véve az európai vezetők kifejezett figyelmeztetését – széleskörű változtatásokat hajtott végre az Orbán úr által csak egy éve elfogadtatott új alkotmányon. Az amerikai külügyminisztérium szerint

a módosítások »veszélyt jelenthetnek az intézmények függetlenségének elvére valamint a fékek és ellensúlyok rendszerére, amelyek a demokráciát fémjelzik.« Európában már olyan hangok hallhatók, hogy fosszák meg Magyarországot az Európai Unió szavazati jogától, vagy annak a 42 milliárd \$-os támogatásnak egy részétől, amelyet az unió új hétéves költségvetésében odaítéltek neki.”

A menekült-áldás

„A menekültek nem terhet, hanem ajándékot jelentenek – mondta Ferenc pápa a jezsuita rend által működtetett római Astalli menekültközpont létrehozásának évfordulója alkalmából 2016. április 19-én. – Túl sokszor nem fogadtunk be benneteket! Tehernek, problémának, költségnek tekintenek titeket, miközben ajándék vagytok”.

A katolikus egyházfő bocsánatot kért a menekültektől az európai országok velük szembeni elzárkózása és közömbössége miatt. Úgy fogalmazott, hogy e magatartást az a félelem okozza, amely szerint a társadalomban a megjelenésük „élet- és mentalitásváltozáshoz” vezethet. De ez csupán tévhit vagy tudatos félremagyarázás.

„A menekültek mindegyike hídként kötheti össze a távoli népeket, megteremtheti a különböző kultúrák és vallások találkozását, út lehet közös emberségünk újbóli felfedezésére. Ne feledjük, mindannyian idegenek és zarándokok vagyunk ezen a földön, és a közösen megtett út kevésbé ijesztő”.

Az olvasónak óhatatlanul Apollinaire 1913-ban megjelent *Égővén*ek sorai jutnak eszébe:

„A legmodernebb európai te vagy X. Pius pápa
S téged akit az ablakok figyelnek visszatart a szégyen hogy bemenj
Ma reggel egy templomba csöndesen s ott gyónni térdepelj”

Nándi Mihály: Hatalom és rátermettség

Arisztotelész meghatározása szerint a politika az állam irányításának művészete. Tekintsük át e maxima szempontjából az 1962-es kubai rakétaválságot!

Az 1950-es évek végén az Amerikai Egyesült Államok a Szovjetuniót fenyegető, nukleáris robbanófejjel ellátott rakétákat telepített Nagy-Britannia, Olaszország és Törökország területére. Válaszlépésként a szovjet vezetés közepes hatótávolságú rakéták telepítését határozta el Kubában, amelyekkel elérhették Washingtont és az amerikai stratégiai bombázók atomfegyverekkel felszerelt bázisainak a felét abban a helyzetben, amikor az amerikaiak figyelmeztető radarrendszere a Szovjetunió felé irányult.

Amerikai Egyesült Államok rendkívül hevesen reagált az eseményekre – jelesül arra, hogy kémrepülőik felvételei alapján rakétasilók építéséről tájékozódtak – és blokádot – John F. Kennedy elnök megfogalmazása szerint „karantén” – alá helyezte a szigetországot, holott a kubai rakétatelepítés ugyanúgy nem ütközött semmiféle nemzetközi egyezménybe, mint az angliai, az itáliai vagy az anatóliai. Az USA a szigetország köré 500 tengeri mérföldes (926 km-es) blokádot vont, ugyanakkor Kennedy, aki „titoktartásáért és félrevezetéséért” elítélte a Szovjetuniót, bejelentette, hogy hadereje „minden eshetőségre felkészült”.

Nyikita Sz. Hruscsov, a szovjet pártfőtitkár, miután a krízis kialakulását követően napokig nem tudott aludni, úgy döntött, hogy nem éri meg emberek százmillióit lemészárolni egy presztízskérdés miatt, és visszavonatta a rakétákat. A kubai rakétaválságot, az amerikai mítoszgyártók híresztelésével ellentétben Hruscsov oldotta meg és nem Kennedy.

Hruscsov stratégiaileg hatalmas baklövést követett el azzal, hogy nem szellőztette meg, hogy nem csak a rakéták, de a nukleáris robbanófejek is megérkeztek még a blokádot elelőtt, hiszen az elrettentő hír szárnyán megsokszorozhatta volna a fenyegetés tényleges erejét. Kennedy előtt teljesen rejtve maradt a tény, hogy a szovjetek körülbelül száz harcászati atomfegyvert is átvittek Kubába, hogy visszaverjék az USA inváziós erőit. A Pentagon tervei szerint az Egyesült Államok inváziós erőinek vesztesége 4500 halott és 18 ezer sebesült lett volna a tízezer szovjettel és százezer kubaival szemben. Valójában azonban 43 ezer szovjet katona és 270 ezer felfegyverzett kubai várta az inváziót, akik, ha a rendelkezésükre álló nukleáris fegyvereket is bevetik, csak halottakban legalább százezres veszteséget okoztak volna az amerikaiaknak.

Kennedyt és Hruscsovot az 1960-as évek legkiválóbb nyugati, illetve keleti politikusának tartják. De vajon valóban rendelkeztek azzal a rátermettséggel, amely megszerzett államvezetői hivataluk betöltéséhez szükséges volt? Az arisztotelészi értelemben nyilvánvalóan nem, hiszen a kubai rakétaválság kapcsán végzetes hibákat követtek el, amelyek könnyen az általuk kormányzott államok bukásához és atomháborúhoz vezethetett volna. Arisztotelész meghatározása óta alig akadt politikus, aki birtokában lenne a kormányzás helyes elveinek és gyakorlatának.

Arisztotelész, aki felmérhetetlen értékű munkásságával megalapozta a politika tudományát egy olyan korban, amelyben a görög városállamok makedón fennhatóság alá kerültek, az állami lét alapjának az alkotmányt tekintette. Véleménye szerint a belviszályt az a formáció kerülheti el, amelyben minden polgár hozzájuthat bizonyos hivatalokhoz, tehát egyaránt lehet vezető és vezetett. Fontosnak tartotta a középosztályt, amely ha kellőképpen erős, képes egyensúlyban tartani a hatalmat a leggazdagabbak és a nincstelenek között. Úgy vélte, hogy a közös döntések lesznek a legjobbak, hiszen azokban a társadalom minden egyes tagjának az ismerete összegződik. És éppen ez az a probléma, amelyet a Mester halála óta eltelt kétezer-kétszáz év alatt sem oldott

meg az emberiség.

Az egyéni hozzáértés ugyanis egyszerűen belevész az általános inkompetenciába. És ez nem holmi spontán folyamat eredménye. A mindenkori politikusok a legtudatosabb – az életet végtelenül leegyszerűsítő – propagandamunkával kovácsolnak tábort maguk köré. Amit az egyik kovács összeszerkesztett, azt azután a másik igyekszik szétbontani. Ám a polgárok nemhogy a diktatórikus, de még a demokratikus rendszerekben sem tudták kialakítani a politikusok hozzáértésére vonatkozó követelményeiket. A jó kormányzás rendszere – amelyben a végső ellenőrzést a különböző érvek ésszerűségét és normatív igazságtartalmát mérlegre tevő társadalmi nyilvánosság gyakorolja – távoli utópia csupán.

Nyilvánvaló, hogy a hatalom gyakorlása – akár azt elragadták az emberektől, akár azt a megbízásukból cselekszik – nem mindennapi rátermettséget igényel, és óriási felelősséggel jár. A vezetők kiválasztása a diktatórikus rendszerekben – ahol a rezsím fenntartása a legfőbb cél a társadalmi akarat ellenében is – kooptációval, a közakarat megvalósítására törekvő demokráciákban pedig választások útján történik. Elvileg mindkét esetben a rendszercéloknak legmegfelelőbb jelölteknek kellene irányító pozícióba kerülniük, mégis szembeszökő a kontraszelekció túlsúlya, egyszerűen azért, mert a politikai pályára kész személyek cselekvésterét a hatalom akarása határozza meg, amely nem teljesezhet ki önközpontúság, paranoia, színlelés és agresszió nélkül.

A politikusok teljes mértékben rabjai saját szenvedélyüknek, ezért minden szerepet hajlandóak eljátszani, hogy erőt meríthessenek azokból, akiket vezetnek. Annál alkalmasabbak a médium szerepére, minél üresebb és tartalmatlanabb a személyiségük. E mimikrik nem is tehetnek mást az örökös köpönyegforgatásnál, a homályos ígéretéseknél és a viszonyok összekuszálásánál, hogy elkerüljék a felelősségre vonást és minél tovább a csúcson tarthassák magukat. A hatalom birtokosainak rátermettsége tehát paradox módon éppen a rátermettség hiányából fakad.

Szomorú trópusok I.

Claude Lévi-Strauss a néprajzkutatás nagy klasszikusa, egyben dinamikus újraformálója, aki nem egyszerűen leírta az általa megfigyelt népszokásokat, hanem okukat is kutatva megpróbálta azokat társadalmi struktúrákban elhelyezni. Hitt abban, hogy egy nép szokásainak összessége – amelyekre mindig rányomja a bélyegét egy stílus – rendszereket alkot. Ha azzal a megállapításával lehet is vitatkozni, hogy e rendszerek száma nem korlátlan, és az emberi társadalmak, éppúgy, mint az egyének, nem egészen maguktól hozzák létre azokat, hanem egy olyan eszmekészletből választott bizonyos kombinációkra szorítkozva, amelyek – mint a kémiai elemek – számba vehetők, munkássága úttörőnek mondható a tekintetben, hogy az ősi néptörzsek életét nem holmi infantilis szokások együtteseként, hanem a társadalmiság kontextusában vizsgálja.

A *Szomorú trópusok* című mű ma már azért is „szomorú”, mert az az ősi világ, amelyet a XX. század közepén Dél-Amerikában még érintetlen formában megtalált, ma már nem létezik. Ugyanakkor Lévi-Strauss bepillantást engedve az általa leírt társadalmakat behálózó mélystruktúrákba, rámutat arra, hogy egyáltalán nem nagy a „modern” és a „primitív” emberek attitűdjei és főleg ezek szociálpszichológiai okai közötti különbség.

„Csak nagy együgyűséggel vagy rosszhiszeműséggel lehet azt gondolni, hogy az emberek az életviszonyaiktól függetlenül válogatják meg hiedelmeiket. Távolról se a politikai rendszerek határozzák meg a társadalmi lét formáját; a létformák adják meg az őket kifejező ideológiák értelmét: ezek a jelek csak azokkal a dolgokkal együtt alkotnak nyelvezetet, amelyekre vonatkoznak. Nyugat és Kelet közt ez idő szerint elsősorban jelentéstani természetű a félreértés: azok a képletek, amiket mi ott terjesztünk, hiányzó vagy eltérő jelzettek jelölnek. Ha lehetséges volna, hogy megváltozzanak a dolgok, áldozataik nem sokat törődnének vele, hogy ez olyan keretek közt menne végbe, amelyeket mi elviselhetetlennek tartanánk. Nem azt éreznék, hogy rabszolgává válnak, hanem ellenkezőleg: azt, hogy szabadon kényszermunkához jutnak, adagolt élelemhez és irányított gondolkodáshoz; hiszen ez lenne nekik a történelmi lehetőség, hogy munkát, élelmet kapjanak, és a szellemi élet örömeiből részesüljenek. A számunkra jogfosztónak tűnő körülmények elhomályosulnának, hisz ott volna kétségtelenül az a kínálkozó valóság, amit eddig, külső megjelenési formája miatt, elutasítottunk.

*

Volt Quejarában egy bennszülött, aki tolmácsom és legfőbb adatközlőm lett. Ez a harmincöt év körüli ember elég jól beszélt portugálul. Ha igaz, valaha olvasni és írni is tudott (noha később már nem); a missziónál tanulta. A sikerükre büszke atyák Rómába küldték, ahol a Szentatya is fogadta. Hazatértekor, úgy beszéltek, keresztény módra, az indián hagyományokat figyelmen kívül hagyva akarták megházasítani. Ez a kísérlet lelki válságot okozott neki, végül is a régi bororo gondolkodás győzött benne. Quejarában telepedett le, ahol tíz-tizenöt éve példás vademberéletet élt. Tiszta meztelenül, pirosra festve, orrán és alsó ajkán átszúrt pálcikával és itjapöccökkel, feltollazva, a pápa indiánja a bororo szociológia csodálatos tanárának bizonyult.

*

A bennszülötteket elámítja rendszerük logikája, de vajon nem ámítja-e el más is? Végeredményben nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy az a káprázató és metafizikus füzértánc, amelyet az imént végignéztem, tulajdonképpen egy meglehetősen gyászos bohózat. A férfiak közössége azért kívánja megjeleníteni a halottakat, hogy a lelkek látogatásának ábrándjába ringassa az élőket; a nőket kizárják a vallási szertartásokból, és megtévesztik őket azok igazi természete felől, nyilván azért, hogy érvényt szerezzenek annak a felosztásnak, amely a családi állapot és a lakóhely tekintetében elsőbbséget ad nekik, és amely csak a férfiaknak tartja fenn a vallás titkait. De valódi vagy feltételezett hiszékenységüknek lélektani jelentősége is van: az, hogy mindkét nem javára érzelmi és értelmi tartalmat ad ezeknek a bábfiguráknak, amelyeknek zsinórját különben talán nem olyan buzgón rángatnák a férfiak. Nemcsak a gyerekeinket akarjuk rászédni, amikor a mikulással hitegetjük őket: lelkesedésük melegséggel tölti el a szívünket, áthevít bennünket, hozzájárul, hogy önmagunkat is elámítsuk és higgyünk benne, hiszen ők is hisznek benne, hogy egy önzetlenül nagylelkű világ nem feltétlenül összeférhetetlen a valósággal. Pedig az

emberek meghalnak, nem térnek vissza soha; és abban a tekintetben minden társadalmi rend hasonlít a halálhoz, hogy elvesz valamit, amiért nem kárpótol kellőképpen.

A bororo társadalom nagy tanulsággal szolgál a moralistának, csak hallgassa meg bennszülött adatközlőit: majd leírják neki, ahogy nekem is leírták azt a valóságos balettet, amelyben a falu két fél-része kényszerül egymást kiegészítve élni és lélegezni; kölcsönösen féltő gonddal cserélik ki asszonyaikat, javaikat és szolgálataikat; egymás közt házasítják meg gyerekeiket, kölcsönösen temetik el halottaikat, és meggyőzik egymást róla, hogy az élet örök, a világ áldozatkész és a társadalom igazságos. Hogy tanúsítsák ezeket az igazságokat és tápot adjanak meggyőződésüknek, bölcseik egy fennkölt világegyetem törvényeit dolgozták ki; beírták falvaik helyrajzába és a házaik felosztásába. Ellentmondásokba ütköztek, újra meg újra, és bármily ellenvéleményt fogadtak el, mindig csak megtagadták egy más vélemény kedvéért; vízszintesen átszelték, ferdén metszették, társították és szembeállították egymással a csoportokat, és egész társadalmi és szellemi életükből valóságos címert csináltak, amelybe a szimmetria és aszimmetria egyensúlyba kerül, mint azokon a bonyolult rajzokon, amelyeket egy szép kaduveo nő vés az arcára, akit, bár nincs annyira tudatában, ugyanaz a gond foglalkoztat. De mi marad mindebből, mi marad meg a fél-részekből, a szemben álló részekből, a klánokból, az alkánokból az után a megállapítás után amelynek alighanem hitelt kell adnunk az új megfigyelések alapján? Egy szinte határtalanul bonyolult társadalomban minden klán három csoportra oszlik: felsőre, középsőre és alsóra, és minden szabály fölött még az is ott lebeg, amely az egyik fél-rész felső csoportbelijének a másik felső csoportbelivel való házasságát írja elő, a középsőnek meg középsővel, az alsónak alsóval kell házasodnia; vagyis a testvéries intézmények örve alatt a bororo falu végső fokon három csoportot alkot, és ezek mindig egymás közt házasodnak. Három társadalom, amely önkéntelenül örökre különálló és elszigetelt marad; hazug intézmények zárják mindegyiküket valami fenséges börtönbe, amelyet még maguk se látnak, úgyhogy egy olyan műviség öntudatlan áldozatait, amelynek már képtelenek felfedezni az értelmét. A bororók hiába bontották rendszerüket a csalfa megszemélyesítés virágába, akárcsak mások, ők sem tudták megcáfolni azt az igazságot: bárhogy ábrázolja egy társadalom az élők és holtak viszonyát, csak azt a törekvést szolgálja vele, hogy a vallásos gondolkodás síkján elrejtse, megszépítse vagy igazolja az élők közt fennálló valóságos kapcsolatokat.”

Délibáb

Sorstalanság

Kertész Imre *Sortalansága* azért tökéletes regény, mert akárhol vágjunk is bele, ugyanazt a metszetet kapjuk:

„Észrevettem, a katonák meg a rabok egyszerre igen megsokasodtak körülöttünk. Az ötös sorunk egy ponton libasorrá formálódott át. Ugyanakkor fölszólítottak, vessünk le magunkról kabátot, inget, hogy mezítelen felsőtesttel járulhassunk majd az orvos elé. Az iram is, éreztem, fokozódik. Egyszermind két külön csoportosulást is megpillantottam, ott elől. Egy nagyobb, igen vegyes társaság a jobb, egy másik meg, kisebb s valahogyan tetszetősebb, ahol emellett néhány közülünk való fiút is ott láttam már, a bal kezem felől gyülekezett. Ezek az utóbbiak látszottak mindjárt – az én szememben legalábbis – az alkalmasaknak. Közben, mégpedig mind szaporábban, egyenesen arrafelé tartottam, amerről a sok mozgó, jövő-menő alak zűrzavarában most már egy szilárd pont, egy kifogástalan egyenruha is ide rémlett, a német tisztek magasba törő, ívelt tányér-sapkájával; aztán már csak azon lepődtem meg, hogy mennyire gyorsan kerültem sorra.

Maga a vizsgálat különben mindössze csak amúgy két-három másodpercet vehetett (körülbelül) igénybe. Épp előttem még Moskovics következett – őneki azonban az orvos azon nyomban a másik irányba mutatott, egyik ujját is kinyújtva, utat. Még hallottam, amint próbálta volna magyarázni: – Arbeiten... Sechzehn... – de valahonnan egy kéz nyúlt érte, s máris én léptem a helyébe oda. Engem már, láttam, alaposabban megnézett az orvos, mérlegelő, komoly és figyelmes pillantással. Én is kihúztam magam, hogy megmutassam néki a mellkasomat, s még – emlékszem – el is mosolyodtam kissé, így, Moskovics után. Az orvoshoz is mindjárt bizalmat éreztem, mivel igen jó megjelenése s rokonszenves, hosszas, borotvált arca volt, inkább keskeny ajkakkal, kék vagy szürke, mindenesetre világos, jóságos tekintetű szemmel. Jól megnézhettem, mialatt ő meg a kesztyűs kezét kétoldalt az arcomhoz támasztva, hüvelykjével a szemem alatti bőrt húzta kétoldalt kissé lejjebb – orvosok amolyan, még hazulról ismerős mozdulatával. Ugyanakkor halk, mégis igen világos, művelt embert eláruló hangon azt is megkérdezte: – Wie viel Jahre alt bist du? – de szinte csak amúgy egész mellékesen. Mondtam neki: – Sechzehn. – Könnyedén bólintott, de valahogy mintegy csak a megfelelő válasznak inkább, semmint az igazságnak – akkor legalább ez volt hirtelenjében a benyomásom. Egy másik megfigyelésem, inkább csak futó észlelésem is lehet, téves volt tán, de mintha elégedettnek, némiképp már-már megkönnyebbültnek látszott volna valahogyan; úgy éreztem, tetszhettem néki. Akkor aztán, egy kezével még az arcomnál tolva, a másikkal meg az irányt is mutatva, az út túloldalára, az alkalmasokhoz küldött oda. A fiúk már diadalmasan, az örömtől nevetve vártak. S ezeknek a ragyogó arcoknak a láttára értettem is meg talán azt a különbséget, amely a mi csoportunkat az átellenbeniektől valójában elválasztja: a siker volt, ha helyesen éreztem.

Akkor hát felhúztam az ingemet, még pár szót váltottam a fiúkkal, megint várakoztam. Innen most már az út másik felén folyó egész munkát is új szemszögből láttam. Az emberek áradata szakadatlan folyamban hömpölygött, szorult szókébb mederbe, gyorsult föl, majd ágazott az orvos előtt ketté. A fiúk is egymás után érkeztek meg, s most már én is részt vettem a fogadásukban, természetesen. Távolság egy másik oszlopot, a nőket is megpillantottam. Köröttük is ott voltak a katonák, rabok, előttük is ott egy orvos, s ott is pontosan ugyanúgy történt minden, kivéve, hogy őneki nem kellett levetniök a felső ruhájukat, s ez érthető dolog is volt, ha meggondoltam, persze. Minden mozgott, minden működött, mindenki a helyén, s végezte a magáét, pontosan, derűsen, olajozottan. Sok arcon láttam mosolyt, szerényebbet vagy magabiztosabbat, nem kételkedőt vagy az eredményt már előre sejtőt – alapjában azért mégiscsak egyformát, ugyanolyan körülbelül, amelyet az imént a magamén is ott éreztem. Ugyanezzel a mosollyal fordult valami kérdéssel oda egy katonához, fehér esőkabátját összefogva a mellén, egy barna, innen igen szépnek tetsző, kerek fülbevalós nő, s ugyanígy mosolyogva lépett idebb éppen

az orvos elé egy jó arcú, fekete férfi: alkalmas volt. Az orvos munkáján is hamar kiigazodtam. Öregember érkezett – világos: másik oldal. Fiatalabb – ide, hozzánk. Egy másik, hasas, mindamellet keményen kihúzza magát: mindhiába – de nem, az orvos mégis erre küldte, s nem voltam egész elégedett, mivel magam részéről inkább éltesnek találtam kissé. Azt is meg kellett állapítanom, hogy a férfiak nagy többsége mind rendkívül borostás, nem épp igen jó benyomást keltő. Így, az orvos szemével voltam kénytelen meglátni azt is, hogy mennyi köztük az öreg vagy egyéb okból hasznavehetetlen ember. Egyik túl sovány, másik túl kövér, egyet meg, szemének rángatózása, szájának, orrának szimatoló nyúlra emlékeztető szüntelen fintorgása alapján afféle idegbajosnak ítélttem – bár különben ez is kötelességét ismerőn, teli készséggel mosolygott, mialatt igyekvő, furcsán kacszázó léptekkel sietett oda, az alkalmatlanok közé. Megint egy – kabátja, inge már a kezén, nadrágtartója a combjára eresztve, s jól látszott a karján-mellén laza, itt-ott már fityegni kezdő bőre. De az orvos elé érve – rögtön az alkalmatlanok közt mutatott néki természetesen helyet – ezen a szakálltól dudvás arcon egy bizonyos kifejezés, ennek a kiszikkadt, fölrepedezett száznak egyfajta, bár ugyanaz s mégis ismerősebb mosolya megmozdította némiképp az emlékezetemet: mintha valami mondandója lett volna még az orvos számára, úgy néztem. Csakhogy az most már nem órá, hanem a következőre figyelt, s akkor egy kéz, vélhetően, amely előbb Moskovicsot, most őt rántotta el az útból. Egy mozdulatot tett, visszafordult, arcán meghökkent és méltatlankodó kifejezéssel: úgy van, a »Szakértő « volt, nem tévedtem.

Aztán még egy-két percet várakoztunk. Az orvos előtt még igen sokan, itt a mi társaságunkban, fiúkkal, emberekkel, úgy negyvenen lehattunk körülbelül, a becslésem szerint, amikor szóltak: fürödni indulunk. Egy katona lépett hozzánk, hamarjában nem is láttam, honnan, alacsony, inkább már idősecske, békés külsejű ember, nagy puskával – amolyan közkatonának néztem. – Los, ge' ma' vorne! – szólított meg, vagy valahogy hasonlóan, nem épp nyelvtankönyvek szabályzata szerint, mint megállapítottam. Bárhogy is, az én fülemnek kellemesen csengett, minthogy a fiúkkal már kicsikét türelmetlenek voltunk, igazat szólva nem oly igen a szappan, mint legelsősorban is inkább a víz miatt, persze. Az út egy drótfonatú kapun keresztül vezetett beljebb, a kerítés mögötti területre valahová, ahol, úgy látszik, a fürdő is lehet: laza csoportokban, nem sietve, beszélgetve, nézelődve vágunk neki, mögöttünk, szótlánul, a katona poroszkált egykedvűen. Lábunk alatt megint egy széles, kifogástalan fehér műút, előttünk az egész, némileg fárasztó távlatú síkság, a forráságtól már mindenütt csak úgy rezgő és hullámzó levegőben. Még aggályoskodtam is: nem lesz-e túl messze, de hát, mint utóbb kiviláglott, a fürdő-épület az állomástól mindössze csak amúgy tíz perc járásnyira esett. Amit ezen a rövid úton a környékből láttam, egészében az is elnyerte a tetszésemet. Kiváltképp egy futballpálya örvendeztetett igen meg, mindjárt az úttól jobb kéz irányába eső nagy tisztáson. Zöld gyep, a játékhoz szükséges fehér kapuk, fehérrel kirajzolt vonalak – minden ott volt, hívogatóan, frissen, jó karban, a legnagyobb rendben. Emlegettük is mindjárt a fiúkkal: no, munka után itt fogunk majd futballozni. Még nagyobb öröme adott okot, amit pár lépés után az út bal szegélyén pillantottunk meg: vízcsap volt, semmi kétség, affajta út menti nyomóskút. Próbált volna mellette egy piros betűs tábla óvni: »Kein Trinkwasser« – hanem hát e percben ez egyőnket se igen tarthatott vissza, persze. A katona egész türelmes volt, s elmondhatom, rég esett már víz ennyire jól, még ha utóbb valami vegyszer sajátságos, szúrós és émelyítő ízét hagyta is a számban. Tovább menet házakat is láttunk, ugyanazokat, amelyeket már az állomásról is építmények voltak, hosszúak, laposak, meghatározhatatlan színűek, tetejükön egész hosszukban kitüremkedő valamilyen szellőző vagy világító berendezéssel. Mindegyiket kerti utacska vette körül, vörös

kavicsokból, a múútról meg mindeniket ápolt pázsitdarab választotta el, köztük, derült álmélkodásomra, kis veteményeseket, káposztást láttam, az ágyásokban meg mindenféle színű virágok tenyésztek. Minden igen tiszta, takaros és szép volt – csakugyan: látnom kellett, igazunk volt a téglagyárban. Csak egyvalami hiányzott némileg, rá is jöttem: az, hogy mozgásnak, életnek nem látom környékükön a nyomát. De hát, gondoltam, ez természetes lehet, hisz a lakosok számára végtére is munka ideje van.”

Lukáts János: Húsvéti hazahívás

Tamási Áron: Szülőföldem

Vajda Sándor miniszterelnök úr három erdélyi írónak első osztályú vasúti szabadjegyet adatott, egész esztendőre szólót. Így mutatta ki tiszteletét az erdélyi magyar irodalom iránt. Ezzel az örömteli mondattal indul Tamási Áron könyve, öröm az írónak, aki utazhat, öröm a kortárs román miniszterelnöknek (Alecsandru Voida), aki jótékonykodásával népszerűsítheti magát, öröm az erdélyi magyar irodalomnak, amely iránt így mutatódik ki a tisztelet. A legnagyobb az öröme azért mégis annak az idősödő székely asszonynak, aki végre, két év után, újra megláthatja a fiát, Tamási Áron édesanyjának. És az öröm nem is szűnik egy álló héten át, amíg az író a rettenetes nagy útra vállalkozik, amely Kolozsvár és Farkaslaka között húzódik, két vonattal és egy lovas szekérral bonyolódik. Utána pedig az átélt öröme lecsillapodnak, az íróban okos rendbe állnak, a könyv írni készül önmagát, Tamási Áron „csak” az emlékezés munkáját végzi. És a következő évben, 1939-ben, Kolozsváron megjelenik a *Szülőföldem*, író és szülője, testvérek és kortársak s bizonyára a miniszterelnök meglelédesére.

X X X

„Mintha minden korábbi munkája csak készülőds lett volna a Szülőföldem megírásához. A kortársak... Tamási Áron művészetét tetőre érkeztettek, befejezettnek érezték” – ez a szűkszavú méltatás is bátor cselekedet volt Czine Mihálytól, aki a „Spenót” élcnevet hordozó irodalomtörténet hatodik kötetében (megjelent 1966-ban) a Tamási fejezetet írta. A *Szülőföldem* akkor már huszonhét éve nem jelent meg sem a Magyar Népköztársaságban, sem a Román Szocialista Köztársaságban. Sőt, Magyarországon az államszocializmus évtizedeiben egyáltalán nem látott napvilágot, majd csak 1990-ben teszi közzé a Szépirodalmi Kiadó - ötvenegy évvel az első kiadás után. A kortárs és az utód olvasók erre a régi s mind nehezebben hozzáférhető kiadásra kényszerültek. A Román Királyság – úgy látszik – liberálisabb és toleránsabb volt az erdélyi magyar irodalom e jelese iránt, mint a másik két említett államalakulat.

Talán a kényelmesség, talán a megélhetési költségek szűkössége tette, talán a figyelmét százfelé szabdaló írói-szerkesztői munka, de bizony évek teltek el, amíg módját ejtette Tamási Áron, hogy hazautazzék szülőföldjére, szülőfalujába. Aztán újra évek... Pedig túl volt már az igazán nagy utazáson, az amerikai világjáráson, az útlevelét ettől kezdve mindig magával hordta – biztos, ami biztos! De az eltűnő évek ellenére – lélekben, gondolatban – soha nem szakadt el a Székelyföldtől, regényeit, novelláit innen származtatta, az Ábel-trilógia hőse innen indult meghódítani a Hargitát, az országot és a tengerentúlt, amiként Jégtörő Mátyás háza is itt emelkedett (roskadozott!), Farkaslaka közepén.

Negyvenkét éves volt ekkor, alkotói pályájának éppen a delelőjén állt, túl egy világháborún és egy hatalomváltáson. És jó sorsa nem tudatta még vele, hogy a következő évtizedben egy újabb világháború, két újabb hatalomváltás zajlik körülötte, menekülnie kell a szeretett Kolozsvárról, amelynek földjére azután egy újabb évtizedig nem teheti a lábát. Hol vannak már a gáláns román miniszterelnökök, Magyarországon szigorú szemöldök-összevonások oldják és kötik szavait-sorait, de 1956 egyik legszebb és leghitelesebb magyar vallomását ő teszi majd közzé. És mire a dolgok rendeződnek (rendeződnek?!), oda a fiatalság, oda az élet.

A húsvéti hazalátogatás az életút közepén valamiképp a pálya fordulópontja is lett. A szülőföld varázsa, a székely nép és föld harmóniája nem múló élménnyel és energiával munkál az íróban, de elérkezik a számvetés ideje is. A tündéri-balladás környezetben történelmi és társadalmi küzdelmek színterét kezdi érezni, a táj gyönyörűsége mellé egyre inkább odalátja a tájban élő nép nyomorúságát is. Tamási nem ír szociográfiát, de egyre inkább megérzi: tenni kell ezért a népért, mert elpusztulnak a legjobb erői, elsatnyulnak kezdeményezései. És tornyozódnak a bajok: a sanyarú földön mind nehezebb lesz az emberi megélhetés, felbomlóban a falut összetartó, hajdani rend, a kapitalizmus intézményei és lehetőségei mintha elrobognának Székelyföld fölött. Amikor viszont megjelennek, bajt és keserűséget, adót és közmunkát jelentenek. És széttörőben a nyelvi, nemzeti, tudati egység. Miközben növekszik a gazdasági és a szellemi kiúttalanság, a magyar, a székely és a szabadparaszti azonosságtudat megrendül, szétforgácsolódik.

Tamási Áron úgy érzi, összegeznie kell mindazt, amit tud erről a tájról és a benne élő emberekről, rokonokról és ismerősökről, elődökről és kortársakról. Összegyűjteni emléküket, megőrizni hírüket, följegyezni krónikájukat. Immár nem csak a kereszténység előtti hitvilág emlékeit is őrző misztika üzeneteit, hanem a napi munka és a napi indulatok lajstromát kell összeállítania. Minderre egy hét természetesen édeskevés, a krónikateremtésnek ennyi idő alatt csak éppen a szándékát lehet kifejezni. Utána ismét évek következnek majd, az érlelődés és a szívós munka esztendei, amíg a következő Tamási regények – ugyanabból a talajból, ugyanabból a környezetből – kisarjadnak. De ne szaladjunk előre a jövőbe, az író sem tehette!

Tamási nagy önbizalommal és emberismerettel forgolódik Kolozsvár „rengetegében”, de ez az önbizalom egyszerre olvadásnak indul, amint kiteszi a lábát választott városából. A gyorsvonat (a Rapid) első osztályán rend és fegyelem uralkodik, az utazóközönség könyvet-újságot szerez be magának, hogy idejét hasznosan töltsse el – román újságot, ami természetesnek tűnik egy román vonaton. Csakhogy ez a román vonat Kolozsvár és Segesvár között kattog. Akkor sem hangzik el szó, amikor Tamási a maga magyar újságját emeli ki a zsebéből, de a román útitársak lábat váltanak, úgy tartják a maguk lapjait, hogy még csak ne is lássák az idegen utas kezében az idegen szavakat. Amikor Tamási ráun az útitársak beszédes hallgatására, és áttelepszik a harmadik osztályra, akkor – a költővel szólva – „csendesség van, hallgat a száj, csupán a szemek

szavaznak”.

A harmadik osztályon? „*De más világ van itten. Az egész kocsit megtölti a füst és az ember, s vidáman és színesen csobog mindenütt a székelly beszéd, mint egy óriási forrásban. Elevenség és jókedv honol itt, mintha nem a bajlátott Székelyföld kapujában volnánk...*” A két különböző vasúti osztály elfér egyazon szerelvényen, utasai között azonban időnként akad súrlódás. „*Az egyik vásáros kiválik a csoportból, s elébe kerül egy vasúti tisztnek, akitől valami vonatot kérdez magyarul. A vasúti megvonja a vállát, és szó nélkül továbbmegy. Visszajön a vásáros is a többihez, akiknek azt mondja: – E nem felele.*” A vasút bizony stratégiai nagyhatalom, a vasutas feladata, hogy megbízható legyen az államhatalom szemében, nem pedig, hogy holmi vásárost fölvilágosítson a vonatok menetrendje felől. Főként, ha az a vásáros még az államnyelvet sem bírja. A vasutas pedig az ilyen népeket nem bírja!

És Tamási utazik tovább, halk mosollyal élesíti föl gyermekkorai helyszíneit, enyhe zsörtölődéssel lép túl a napi vesződségeken. Segesváron meg is vacsorál az idegen szótól harsogó vendéglőben, az étlapon a magát idegen nyelven hirdető, de magyarosan elkészített disznótorost fogyasztja. Aztán „*a főúr odajön és számol, majd a fülembe hajol és magyarul mondja az összeget. Félve dugja oda nekem a magyar szót, nehogy meghallják a románok, s nekem abban a percben eszembe jut, hogy mindössze néhány kilométerre vagyunk attól a helytől, ahol a szabadság védelmében elesett a magyar költő, ki a legnagyobbak közül való volt ezen a világon*”. Az olvasónak pedig az jut eszébe, hogy – bizonyos időben és bizonyos helyeken – pincérnek lenni ugyanolyan felelősségteljes és veszedelmes foglalkozás, mint amott volt bakternak lenni.

A negyvenkét évvel világra jötte után, és húsz évvel a hatalomváltás után szülőföldjére hazalátogató író azért fogalmazni kezdi magának múlt és jelen sajátos ellentétét. „*Igen, Erdély földje ez, s te is erdélyi vagy. Nem jövevény, ki sóval vagy arannyal kalmárkodni jött volna ide. A nép, amelyből származol, már itt volt ezer esztendővel ezelőtt... Nemzetséged sem habozott soha, hogy más országok jobb földjét kívánta volna lakóhelyéül, hanem ezt védte tatárral, némettel és muszkával szemben. S most ingerülten néznek rád mindenütt, ha nyelveden szólasz ezen a földön, s még úgy jársz a legjobban, ha nem válaszolnak. Jól teszed, ha titkolod is, hogy magyar vagy, mert puszta léted kellemetlen és izgalmat idéz fel*”.

Az úton, Kolozsvártól Székelyudvarhelyig, sorjáznak a kellemetlen tapasztalatok – nevezhetjük megaláztatásnak vagy kisszerű pizskálódásnak, Tamási ez utóbbinak veszi, nem akarja ünnepváró kedélyét befelhősíteni. De hát: Székelyföld – botránykő! „*A román hivatalos közművelődés kultúrznának jelölte ki a tiszta Székelyföldet, mert égető és fontos feladatnak tartotta, hogy az ország eme részében fokozott irammal terjesszék a román kultúrát...*” vonaton tette kész útítarsa akad, „*mondják, hogy kétszeresen fizetik a kultúrznás szellemi erőket... Ki tudja, hátha szegény szüleit támogatja, vagy esetleg valamelyik testvérét iskoláztatja. Bármelyiket is teszi, csak emberi elismerést érdemel.*” A keserűségnek vagy a gúnyolódásnak az árnyéka sincs a mondaton, de talán jobb is így! Ma úgy mondják, akik mondják: – Csak a munkáját végzi!

Kolozsvár nagyváros, a vasút nemzetközi helyszín, Segesvár a szászok városa volt mindig is. De hogy Udvarhely...?! A székelly anyaváros, ahol maga Tamási is az iskola padjait koptatta nyolc éven át...! „*A román embert szinte csodának néztük, ha nagy ritkán eléfordult egy-egy. Most román gimnázium van itt, s növendéke elegendő, csak az ember azt nem tudja, honnét verődnek össze, hiszen a megye lakossága kilencvenöt százalékban mind székelly most is. Igen, a tisztviselők, s kiknek általában az állam ad kenyeret, azok mind románok. Ezeknek gyermekeiből gyűl össze jórészt a létszám, s úgy hallom, magyarok is adják ide elvétve a gyermeküket.*”

És Tamási most is csak a fejét csóválja, miközben az udvarhelyi utcákon szerez újabb tapasztalatokat. *„Kivetkőztetjük magyar neveinket a formájukból, ami hátul volt eddig, azt most megváltoztatva elöl tesszük, s ami pedig elöl volt, azt hátul marasztjuk. Sajnáljuk bizony édes nyelvünket, hogy a szükség törvényét bontotta, de hát abban reménykedünk, hogy ő jobban kibírja az erőszakot, mint maga az ember... De mégsem jó gazda az olyan, ki az édesanyjától egy szerszámot örökölt, amivel lelke dolgozhatik, s akkor ő nem ügyel arra a szerszámra, hanem csak nézi, hogy a szomszéd megcsorbítja”*. Az író íráshoz használja a nyelvet, a közember beszédhez, mindketten szenvednek romlásán, és bizony a nyelv sem bírja ki jobban az erőszakot, mint maga az ember! Vasút, nyelv, iskola – „leírva áll a rettentő tanulság”, miképpen kell a régi országot az új gazdáknak magukhoz kezesíteni, mai szóval szólva: Kész a forgatókönyv!

Az ajándék hétből másfél nap eltelt, több keserves, mint örvendetes tapasztalat birtokába került Tamási, de a tékozló fiú végül mégis „átkél az aranyhídon”, megérkezik Farkaslakára. Szülőföld ide, családi együttlét oda – mégiscsak két különböző világ érintkezik egymással, ha nem is idegen világ. A városi ember érkezése akkor is esemény számba megy, ha hazatérő fiát fogadja kebelére a falu. Az édesanya (írjuk ide a nevét: Tamási Dénesné Fancsali Márta) az egyetlen, aki – hát persze, hogy – tegezi ritkán visszatérő és mindig hiányzó gyermekét. A testvérek, az unokahúgok, de még a nagymama is (kilencvennégy éves!) többnyire magázzák. Tanult ember, tisztelet jár ki neki, a tisztelet azonban olyan szűrő, ami visszafogja és elvékonyítja – ha nem is a szeretetet, de a bizalmat.

A megtért testvér fölleveníti gyermekkorra emlékeit, Anna nővére elemlegeti, hogy Áron gereblyével ütötte fejbe, amikor parancsolgatni próbált neki, Gáspár pedig „előre látta” kettejük sorsát: Áron csak nézte a munkát. Pedig Áron dolgozott együtt apjával, a testvéreivel, minden paraszti munka csínját-bínját eltanulta, ha korán fel is hagyott a művelésével. Egyik ujját még gyermekkorában letépte a vadászpuska tölténye, ezért nem lett paraszt, ezért nem lett boltos. Ezért lett író!

„Itthon is, a testvérek és rokonok előtt, jóféle homály födi különös foglalkozásomat, s bizony sokszor veszem észre, csupán gyöngédségből nem firtatják ennek a foglalkozásnak emésztő és haszontalan voltát. Talán van is némi igazuk, amikor úgy gondolkodnak, hogy a munkát azzal lehet a legjobban megdicsérni, ha megfizetik jól. ...egész életemben véltem és vallottam: az írói munka önmagában való érték”.

Húsvét közeledik, a legnagyobb keresztény ünnep, a rendtartó székely falu a kereszténységet is, az ünnepet is éltető erőnek tartja, emberi és nemzeti létezése részének. Az ünnep tartalma és megjelenési formái valójában a szülőföldben, a családi közösségben gyökereznek. *„...az ábítatot nemzetségünk ősi vallásából veszem, a katolikusságból. De hozzá az örömet e fajtának még ősbibb emléke keveri, valahonnét keleti pusztákról, melynek tüzei átsütnek ezer éven”*. A két hatás – ezt Tamási minden olvasója bizonyíthatja – ott fut végig eligazító fonálként az írói életművön, egymás mellett jól megférve, egymást át- meg átszíneve.

Székelyföldön – magyar alföldi értelemben – paraszt nem él, szegény ember sem, és gazdag is alig. A hajdani szabad határőrzők utódai között kisebbek a gazdasági különbségek, mint más vidéken, a gyenge földet egyformán keserves munkával dolgozza meg a módosabb és a kevésbé tehető. A földek szétszabdaltak, egy-egy parcella távol esik a másiktól, órákig tart, amíg a székely, a fia és jószága eljut az egyik apró földdarabról a másikra. A földművelést fakitermelés és szekerezés egészíti ki, e kettő azért már a lejtőre került ember menekülése. A lónál többre becsülik a marhát, Tamási idejében a tüzes gép (a cséplőgép) iránt kicsi volt a bizalom.

Jövőkép? Gáspár, az öcs mesélt – büszkén mesélt – a katonáskodásáról, székely embernél ez becsületbeli dolog: „*Többször beszélte nekem, hogy tiszt legénye volt, mint a székely fiúk általában. Mert eszések ezek, megbízhatóak és tiszták*”. A székely fiúk után a székely lányok: „...*szolgálnak közeli és távolabbi városokban... S amelyik nem kényszerül arra, hogy itthonvalókat támogasson kicsi pénzével, házra gyűjti a fizetést, vagy esetleg férjhez adja magát belőle. De mindegyik kíváncsodik vissza a szülőtte földjére, s ha nem előbb, később hazajön*.” A lányok szolgálata, akárhogy is nevezzük: cselédsor. A fiúké pedig tisztiszolgaság, napjaink megvető szóhasználatával: csicskásság. Végrehajtható mindkettő tisztességgel és emelt fővel, de hogy egy nép számára ez volna a kiemelkedés útja, a jövő reménye? Az utókor olvasója elretten ettől a két lehetőségtől, Tamási természetesen érzi. (Hogy a nép kiemelkedett fia ilyen sorsot elfogadhatónak tart, sőt valamiképpen vonzóan követendőnek – ez talán még inkább elrettentő. József Attila ugyanebben az évtizedben, egy országgal idébb írta le keserűen lázadó sorait az elszakadni képtelenségről, a nép eredendő lemondásáról: „Hol lehet altiszt, azt kutatja, / holott a sírt, hol nyugszik atyja, / kellene megbotoznia!”) Tamási még ekkor is töpreng, a székely hagyomány, vagy a környezet vonzó érintetlensége teszi-e, de még 1939-ben is a megtartó erőt érzi fontosabbnak a továbblépésnél. Nagyobb veszedelmet érez a kitörésben, mint a helyben maradásban?

A székely falu – legalább is a hazai köztudatban – kétségtelenül egy sajátosságáról híresedett el: „a csavaros eszű góbéságról”. Az idegenből (városból, Magyarországról, de még akár Erdély távolabbi vidékeiről) érkezett ember mintha állandó tréfálkozó hangot, kötekedő ugratást hallana ki a székelyek hétköznapi párbeszédéből, a nagyvárosi vicc valamiféle romlatlan, vidéki rokonát (isten őrizze: kabarétréfát!). Ebbe a torz látásmódba még maga Tamási is bele-beleesik, különösen Farkaslakán tartózkodása első idején.

Pedig a történelme folytán és a természeti adottságok következtében elzárt népcsoport különös, belső fejlődéséről van szó. A székely kérdezz-felelek nem a hagyományos értelmű párbeszéd, hanem más, bizonyos értelemben több annál. Szellemi, szóbeli, személyes párbaj, a hajdani vitézi játékok kései, békésebb (ha ugyan békésebb!) maradéka. Amíg a hagyományos párbeszéd információkérés és -közlés, konkrét véleménynyilvánítás, illetve az egyetértés vagy szembenállás kifejezése, addig a székely szóváltás más logika szerint épül föl. A kérdező még csak kérdez, de a válaszadó a válaszában a saját értelmi képességét, a közösségben elfoglalt helyét egyaránt jelzi, válasza megformálásában szellemi erejére kívánja fölhívni a kérdező figyelmét, de érezteti véleményét az egész megkérdezett témakörrel kapcsolatban is. (Jobb esetben – úgy mellékesen – persze a föltett kérdésre is megválaszol, de ugyanannyi ablakot nyit a továbbkérdezés felé, mint ahány ajtót bezár a megadott tájékoztatással.) A válasz tehát általában hosszabb a hagyományos igen-nem-nél, vagy a szükséges kiegészítésnél. Csakhogy – és ekkor lép működésbe a szóváltás párbaj-eleme – a kérdező sem elégszik meg a puszta válasszal, amely a válaszadó személyét följobb tolja a szükségesnél, s ezért a maga (kérdőzi) személyét – mint aktív sakkfigurát – újabb, korrigáló támadásra indítja. Minek fokoznánk tovább az izgalmat, a szópárbaj – ha nem is a beszélgetőtárs szóbeli legyőzésére irányul, de a szellemi szikraállomány és a nyelvi pengeváltás hajlandóságának a bemutatására igen. Ebben a szóváltásban például a gyerek a saját talpraesettségét (ronda idegen szóval: slágfertigségét) ugyanúgy megmutathatja, mint ahogy éreztetheti a maga helyét a családi, közösségi hierarchiában. A székely szóváltásban csak egyet nem tehet a párbajozó fél: nem hallgathat. Az elhallgatás a szellemi válaszképtelenség jele, a csúfos megfutamodásé! – A 20. század közepén ez a nyelvi szokás, ez a gondolati megnyilatkozásforma még hibátlanul működött, Tamási Áron is élt vele, regényeiben, mint

sajátos stíluselemmel, a húsvéti naplóban, mint alkalmi színesítő eszközzel.

A gondok megsokasodnak, a gazdasági nehézségek és az emberi beszűkülés mellett a hagyományos székely faluban is egyre nyilvánvalóbbak lesznek a társadalmi rétegződés jelei, amelyek a korábban homogén közösséget szétszakadással fenyegetik (feszégetik). Sójahajformán szakad föl Tamásiból a kérdés: „*A nemzeti rokonság szegény és jelentékeny része miért áll odébb igen könnyen a közös asztaltól. S meg is értem. Hiszen hányszor éreztem magam is, mint szegény fiú és falusi szülő, hogy igazságtalanságok dúlnak a nemzeti rokonságban. ...minek következtében a mostohák elbúzódnak erről a tájékról és azokkal kötnek szövetséget, akik más nyelven beszélnek ugyan, de szintén hasonlóképpen jártak a maguk nemzeti rokonságában*”. Nem más ez, mint a marxista osztályszolidaritás megfogalmazása, Tamási szavaival, a népi írók szavaival, ami fölött lehet eltöprengeni, lehet elrémülni, csak egyet nem lehet: kézlegyintéssel napirendre térni fölötte. Hogy érzelme hová húzza, és az esze hová irányítja, egy pillanatig sem titkolja. Különösen szívbe markoló és távlatokat nyitó mondatokban nyilatkozik meg 1939-ben Tamási Áron: „...*hálával és bizakodással gondolok a népre, amely ezer esztendőn keresztül védte földjét és őrizte lányait. Csak az a réteg, amely a nép felett áll és állítólag vezérli őt, csak az nem védte gazdagságát és az nem őrizte lányát. Bizony két utat járt a kétféle magyarság, s akik most ennek az eredményét látjuk, félelem és kétség kínozz minket, hogy mit hoz a jövő! Sokan keressük nyíltan és titokban a megtisztulás útját, s annyit már biztosan tudunk, hogy a kétféle magyarság közül helyesebben a nép cselekedett*”. A további szavak a nemzetét féltő, felelősen gondolkodó, kisebbségi helyzetben élő értelmiségi látnoki szavai (vagy ekkor már nem látnokság kellett a felismeréshez, hanem bátorság a kimondáshoz?). „*Forduljunk vissza a néphez, és tanuljunk meg tőle, ami jó. S ami jót tanulunk, tömjük bé azzal a szakadékot, amely sötétben tátong a két magyar között. Jobb, ha ezenmódúlag mi csináljuk ezt, mint hogy álorcás idegenek mérges jelszavakat ültessenek a szakadékba. Pedig ma ez történik. S holnap talán már holttestek hullanak a két magyar közé, s akkor temető fogja elválasztani azokat, akiknek jó és közös sors szerint egymáshoz kéne tartozniuk*”. Megrendítő szavak, tragikusra formált gondolatok. A kortárs és az utókor olvasó fölidézheti az „álorcás idegenek” mögé azokat a neveket és arcokat (ha tetszik, ha nem: népeket és osztályokat!), akiknek félszázadnál hosszabb időn át nem volt érdeke (viszont volt hatalma!), hogy Tamási Áron szavai el ne jussanak a magyar olvasóhoz. (Kolozsvár csak egy évvel később, 1940-ben lett újra magyar város, négy röpke esztendőre – a *Szülőföldem* tehát valójában 1992-ig egyáltalán nem talált magyarországi magyar kiadóra!)

Tamási Áron küzd (gyakran inkább vergődik) a maga sajátosan köztes állapotában. Kiemelkedett-kiszakadt társadalmi közegéből (a faluból) és osztályából (a székely szabadparaszti világból). A kolozsvári értelmiségi lét is számos keserves tapasztalattal gazdagítja az írástudói sors sanyarúságáról, hasonlóképpen a kisebbségi lét megaláztatásairól, még ha azok alkalmanként csak kisebb sárfroccsenések is. De tudja, sorsát nagyobb, távoli és láthatatlan hatalmak irányítják, kedvük szerint. Tamási megkísérli a lehetetlent: hajótörés nélkül navigálni keresztül „örvény s szakadék fölött”, miközben érzi, a vasúti szabadjegy napi sikerénél biztosabb és tartósabb eredményre, új egyéni és közösségi feltámadásra van és lesz szüksége a farkaslaki húsvéti hazalátogatás eredményeként.

Vörösmarty Mihály: Országháza

A hazának nincsen háza,
Mert fiainak
Nem hazája;
Büszke fajnak
Küzdő pálya,
Melyen az magát rongálja,
Kincsnak, vérnek rossz gazdája.
És oh szégyen! rosszra, jóra
Még szavazni jár dobszóra.
Ura s rabja millióknak
Kik gyűlölnék és dacolnak;
Zsarnok, szolga egy személyben
Ki magával sincs ékében.
S vaseszével
Jégszivével
Fölmerül a külfaj árja,
A meleg vért általjárja,
És a nemzet áll fagyottan
Tompá, zsibbadt fájdalomban.
Nincsen egy szó
Összehangzó
Honfiaknak ajakáról,
Nincsen egy tett
Az eggyé lett
Nemzet élete fájáról.

A hazának nincsen háza. Mért?
Volt idő, midőn nevére
Fölkelének, s amit kére
Nem keresvén cifra szóban,
Ami a szív legmélyén van,
Adtak drága bért,
Adtak érte vért.
Most midőn leszállt a béke
S a vérontó harcnak vége,
S a hazának,
Mint anyának,
Aki gyermekei körében
Áll ragyogva örömében,

Földerülne boldog napja:
Most fejét szenny s gyász takarja.

Földön futva,
Bujdokolva,
Mint hivatlan vendég száll be
A szegény s kaján telekbe,
Hol nevét rút ferdítésben
Ismerik csak átokképen.
Neve: szolgálj és ne láss bért.
Neve: adj pénzt és ne tudd mért.
Neve: halj meg más javáért.
Neve szégyen, neve átok:
Ezzé lett magyar hazátok.

1846. június – augusztus (?)

Ady Endre: Kidalolatlan magyar nyarak

Vajon örökre így maradnak
Kidalolatlanul, rejtetten
Dalai a hű, bánatozó,
Napverte, bús, magyar nyaraknak?

Itt a néma kínszenvedésnek
Makacs ajka minden beszántás,
Elhamvadt könny a szik-föld pora
S minden nyár-nap egy halott ének.

Ki ért a halott-támasztáshoz,
Ki érti a jajos barázdát
S ki érti az ős, nyári Napot;
Amikor gúnyosan leáldoz?

Én ébresztgetem megbomolva,
Fejem nyugtatván ó nótáin,

E földet és úgy megölelem,
Haként az én szívem volna.

S úgy áldozom Jézussá nőve
Kincseim e szegény nyarakra,
Mint Jézus az ő bocsánatát
Csókokkal vétkes, titkos nőre.

De hát örökre így maradnak
Kidalolatlan kegyelemmel
Dalai a hű, bánatozó,
Napverte, bús, magyar nyaraknak?

Járom a mezőt, járva-járom,
Ezernyi nyár leigázottját,
Ős bánatát esengve lesem,
De a nótáit csupán várom.

Sír szélén állok: nézzetek meg,
Magyar nyarak bennem alusznak
S örök, nyári titkot ástok el,
Majd, amikor engem temettek.

Ady Endre: Kossuth halálának évfordulóján

Virág borít ma csöndes sírhelyet,
Körötte áll nagy gyászoló sereg.
Élővirágok tarka kelyhein
Mennyi tündöklő, drága gyöngy ragyog! –
Ne szívd magadhoz őket, napsugár:
Egy nemzet hulló könnyei azok!

A gondolat, mely messze elbolyong,
Az érzés mind, mi szívünkben zsibong,
Megtér, megáll a néma sír körül.
E néma sír sok álmod visszahoz,
Mert benne a mi vérző, hű szívünk:

Kossuth Lajos nagy szíve porladoz.

Kossuth Lajos... mennyit jelent e név!
Szeretetet, bízó, honfi reményt,
Szabadságot, mely világot megvált,
Bosszút, melynek órája ütni fog!...
Kijelentés, ezerszer szent e név,
Egy nép szívében élő nagy titok!...

Mely ég küldött, Te szent Apostolunk,
Midőn meghalni készült szép honunk?
Elállott már e nemzet szívverése,
Az égtől várt csak megváltó csodát:
S Te megjelentél, testté lett vágyunk;
Kivívtad a nép igazát, jogát!

Te izentél - így mondta azt a dal.
És követett reménnyel a magyar!
Te fényesebbé tetted hírnevét,
Mint a küzdelmes, zordon századok;
Te szabadságot adtál hazádnak!
...És az neked csak egy sírt adhatott...

Nem! Néked adta reményét, hitét,
Te érted égő, szerető szívét!
Téged minden magyar szívébe zárt,
A síri hant csak tested fedte el:
Téged szívünknek vágya teremtett,
Szívünkben van Néked szentelve hely!

A nap heve nem vész el. Hiába
A langy eső sem ömlik a tájra:
Ha lesz oly kor, hogy a népek előtt
A nemzet és haza összeomolt
S nem lesz *hon*, csak *világ*, – a magyarnak
Lesz hazája, mert Kossuthja volt!...

Nyugodj békén, hazánk Apostola!
Nem fog feledni hű néped soha!
A szeretet örök cél és erő,
El nem veszi sem a jövő, se' mult, –
Ki szeretett úgy, mint Te szeretted,
Akkor is él, ha már a sírba hullt!...

...S ha mégis lenne kor vagy nemzedék,

Mely elfeledné a Kossuth nevét –
Ne éljen akkor igaz hazafi,
Vagy hogyha él, tagadja meg hitét
S átkozza meg - bár szíve szakad meg –
Szentségtörő, hálátlan nemzetét!...

Vörösmarty Mihály: Honszeretet

Szeresd hazádat és ne mondd:
A néma szeretet
Szűz mint a lélek, melynek a
Nyelv még nem véthetett.

Tégy érte mindent: éltedet,
Ha kell, csekélybe vedd;
De a hazát könnyelműen
Kockára ki ne tedd.

S nem csak dicsőké a haza;
A munkás pór, szegény,
Bár észrevétlen, dolgozik
A hon derületén.

Tűrj érte mindent ami bánt,
Kínt, szégyent és halált;
De el ne szenvedd, el ne tűrd
Véred gyalázatát.

S ne csak veszélyben légy serény,
A béke vészesebb,
S melyet vág álmos népeken,
Gyógyíthatlanb a seb.

Gondold meg, mennyit érsz: eszed,
Szived, pénzed, karod,
S fukar légy, alkván a honért,
Ha azt feláldozod.

S midőn a legtöbb emberek
Csüggednek várni jót
Családjok –, társaik – s magokért,
Ha sorsok csalfa volt;

Midőn nem méltatott erény
És bűn, mely célt nem ér,
Kifárad újra küzdeni
A vágyott javakért;

Midőn a legbuzgóbb anya
Remény – s munkátalan,
S a veszni indult gyermekért
Csak sóhajtása van;

Te még, oh honfi, ébren állj,
Remélni, tenni hő,
Míg a honból, kin lelked függ,
Van egy darabka kő.

S midőn setét lesz a világ
És minden tűz kiég,
A honfiszívben fennmarad
Egy élő szikra még.

S hol honfi húnyt, e szikra ég
Fenn a sírhalmokon,
Bal századoknak éjén át
E lángban él a hon.

S kihűlt hamvából a dicső
Göröghon újra kél,
Felhozza régi hőseit
E szikra fényinél.

E szikra a hon napja lesz,
S hol fénye hőkön ragyog,
Az élet a hon kebelén
Ujúlva feldobog.

És újra felvirúl a föld,
Amerre a szem néz,
És minden, aki rajta él,
Munkára tette kész.

S a nemzet isten képe lesz,
Nemes, nagy és dicső,
Hatalma, üdve és neve
Az éggel mérkező.

Oh honfi, őrizd e tüzet
S ne félj, ha vész borúl:
E szikra fényt ad és hevet
S ég olthatatlanúl.

1843. szeptember 1. előtt

Karinthy Frigyes: Hazám és „hazám”

A dolog tudniillik így áll.

Van nekem egy könyvem otthon, az ötvenes évek derekán jelent meg. Címe: *Díszemlény* – halványkék pakolópapírra nyomva van kétszáz vers, körülbelül ugyanannyi költőtől: annak a kornak lírája, egész lírai ideológia – nevezzük egy kis túlzással korszellemnek, szóval az akkori irodalom, egy kornak és egy fajtának a lelkiismerete, egy nemzedék hitvallása.

Ha jellemzés okáért citálni akarnék ebből a könyvből, tulajdonképpen fel kellene olvasnom az egészet: minden sora egy és ugyanazt az érzést, ugyanazt a szándékot fejezi ki, körülbelül ugyanabban a formában. Inkább elmondom, mondjuk, az egyiknek a tartalmát.

Lírai vers, a hazaszeretetről szól, mint a többi. Édes „hazám”, így szól a költő, én szeretlek téged, olthatatlanul és halálosan. Én tudom, hogy te nem szeretsz engem, édes hazám, és talán nem is hiszed el nekem, hogy én téged hogy szeretlek. De majd elhiszed egyszer, ha haldokolva érted a csatatéren, vértajtékos ajkam utolsó, hörgő sóhaja ott vész majd a porba lábaid előtt, és te nyakamra teszed lábadat, s én, mielőtt meghalok, még egyszer megcsókolhatom.

A másik vers szintén arról szól, hogy a költő már igazán nem tudja, mit tegyen, majd megőrül a „hazám”-ért, semmihez nem tud fogni, mert reggeltől estig a „hazám”-ra gondol, amit a bolondulásig szeret, és nem tudja megértetni vele, hogy mennyire szereti – meghalni nem lehet érte pillanatnyilag, tehát semmivel se bizonyíthatja halálos szerelmét – úgy látszik, kénytelen lesz az ivásnak adni magát, hogy kínzó honszerelmét elzibbassza.

A harmadik verset még nem olvastam, de felteszem, hogy arról szól, hogy a költő nem tud aludni, mindig a hazára gondol, arra a bársonybarna hajára, és szívesen meghal, csak előbb

egyszer a „hazám”-nak a mögé a forró kis fehér fülcimpája mögé puszilhasson.

Az ember elszörnyed, ugye, és mentőkért kiabál – aztán elneveti magát, bólint, és Freudra gondol, hát persze, nagyon egyszerű az eset: a szerelmi költészet nem volt divatban, nem élhette ki magát – a költő vette a legközelebbi fogalmat, amivel foglalkozhatott, és belevetítette a babája bájjai iránt érzett olthatatlan rokonszenvét. Elnyomott és a tudat alá szorított libidó projiciálása a hazaszeretethez.

Ilyen egyszerű volna a dolog, ha a *Díszemlény* világnézete, mint irodalmi tünet, önmagában zárt, eredeti egység volna, irodalmi értelemben semmi másból, hanem a korszelleméből fakadó megnyilvánulás. Csakhogy tudjuk, hogy ez nem így van: a *Díszemlény* költői egytől egyig hatása alatt állottak egy igazi költőnek, aki ezt a hangot és ezt az érzelmi ideológiát megteremtette, egyszerűen lemajmolják, erkölcsi szemléletet csinálnak belőle, és végső konzekvenciájáig kifejtik azt az érzésprogramot, amit ez a költő teremtett.

Az irodalomtörténet petőfieskedőknek nevezi őket – ami bennük morális imperativus, azért Petőfi felelős. Ők csak folytatták és végiggondolták, amit Petőfi elkezdett gondolni a „hazá”-ról – és a nyugodt szemlélő minden indulat nélkül így szól: íme, idevezet a *hazának* az a fogalmazása, ahogy egy fiatal, rajongó, költő zseni, egyébként szabadgondolkodó és világpolgár, megcsinálta nekünk, magyaroknak.

De ahhoz már nem lehet eléggé nyugodt és eléggé szemlélő az ember, hogy ezt a *Díszemlény*-féle hazafiságot – elképedve látom – itt valaki fel akarja főzni megint a régi fazekak fenekéről, abból az alkalomból, hogy katonai akcióban állunk egy másik nemzettel szemben – fel akarja főzni, konzervkockákat akar csinálni belőle, és felkínálja, en gros, a hadseregnek. Mi, tisztességes és becsületes munkásai céhünknek, az irodalomnak, tisztelettel figyelmeztetjük az osztrák-magyar hadsereget, óvakodjék ezektől a hazafiságban utazó irodalmi posztócsalóktól – elnyűtt, elhordott, hasznavehetetlen és a mostani háborúnak meg nem felelő szöveget akarnak rásózni a nyakára. Arról nem is beszélek, hogy abba a szemérmetlen kotyvalékba, amit ezek az urak szellemi táplálékul gyártanak a szövetséges államok katonájának: negyvennyolcas honvédek feldarabolt csizmatalpát, kandírozott talpra magyart és kuruc népdal-törmeléket aprítanak belé, hogy zamatosabb legyen – higgyük el nekik, hogy ezt nem gonoszságból, csak butaságból teszik, s hogy a „haza” szót nem politikai értelemben használják, hanem egy változatlan és politikai áramlatoktól független eszmét értenek alatta, melynek mindegy, ki ellen s ki mellett harcolok. De az ezerkilencszáztizennégyes világháború katonája nem gimnazista, akinek elég, ha egy ilyen szóról „hazám” annyit tud, hogy vocativusban van – nem hisztériás holdvilágnyaló, akinek elég, ha erre a kérdésre „mi az én hazám?” egy szép, szomorú arcú nőt festenek le, pajzsra támaszkodva, akinek olyan szép kék a szeme, hogy az ember három hétig juhászkutya lenne a kedvéért.

A világháború katonájának nem is kell szó; mert ő megérett már arra, hogy megértse a fogalmat, amit ez a szó jelent. A szó csak kép és szimbólum – komplex valami, elvont fogalom; a világháború katonájának nincs szüksége a komplexumra, hiszen a komplexumot alkotó elemeket külön-külön is aperciálni tudja. Neki senki se mondja, hogy a haza egy törrel átszúrt szív vagy egy oltár, amit a szívben emeltem – mert ő tudja, hogy a haza barna föld és kék víz – a haza sok ház és sok legelő és sok ember – és köztük ő, ő maga – ő maga is egy kis darab haza. Őt ne kényszerítsék, hogy verset szavaljon a hazáról – saját magáról nem szavalhat az ember szerelmes verset, ugye? – a haza sohase hengegett és soha nem dicsekedett.

Megmondatott a régieknek: „Bárhová visz szerencsétek, ezt a hazát szeressétek.” Én pedig azt mondom nektek: szeressétek a világot, a kék eget és a messzeséget – magatok és hazátok szeretetét pedig bízzátok az ösztönre: az jobban tudja, hogyan kell szeretni önmagunkat. Ezer hazafias vers meg nem magyarázta nekem soha, mi a haza – de egyszer külföldön voltam, Berlinben, járkáltam az utcákon, épületek szédítő tengerében. Járkáltam, és valami különös érzésem volt – mintha ez mind csak álom és játék lenne – mintha ezek a házak itt nem volnának igaziak, hanem csak tréfából, ideiglenesen építették volna fel őket a kedvemért, hogy megtréfáljanak – aztán megint nem lesz itt semmi, mint ahogy nem is volt, játékházak, játékterek – játékváros az egész, tudja Isten, miből épült. Ez az érzés nem múlt el fél év múlva sem, hogy ott éltem – nem tudtam őszintén elhinni, hogy mindez megvolt azelőtt is, és hogy mindez igazán *van*. Mindig póznak tűnt, hogy idegen nyelven beszélnek – és minden idegen ember affektált és keresett volt a szememben – és amit ettem, az ő kocsmaikban, mintha főzőcske játék lett volna, nem igazi ételek – és játékpénzzel kellett fizetni érte. Hazatérve, az első magyar városban szűnt csak meg ez az érzésem – mint a Liliputból hazatérő Gulliver, úgy ültem be a nyomorult vasúti étterembe, hogy különös kalandom után mohón nyúljak megint az igazi tányér után, amin igazi ételt nyújtott egy felnőtt és igazi ember. Bizony mondom nektek: ez a haza.

Megmondatott a régieknek: művészetet a te fajtád és nemzeded érzéseiből csinálj – és az ifjú hazafiak az események hatása alatt, mostanában tele szájjal kiáltják megint: minden igazi művészet nemzeti. Én pedig, aki nem azért jöttem, hogy a törvényt eltöröljem, hanem hogy azt betöltssem, azt mondom nektek: igaz, a művészethez való erőt abból a földből kaptad, amelyik kidobott magából – de a művészet nem az erő, hanem a mű, amit az erő létrehoz. A *nemzeti elem* eszköz lehet csak a mű mindig abszolút valami, és aki igazibb, jobb erővel indul, legfőljebb több esélye lehet, hogy megközelíti ezt az abszolútumot, mert nem azért adta neked a fekete föld a te szemed, hogy visszaforgatva lesüsd a földre, hanem hogy a kék és tiszta eget nézd vele, aminek nincsen határa, mint az országoknak. Örülj az erőknél, amiket útravalóul adott fajtád – de ne felejtse el, hogy mire adta: a nemzeti földből felszívott nedveket nem muszáj okvetlenül piros-fehér-zöld pántlika alakjában kihúzni a szájadon, két perc múlva, mint a csepürágó teszi. Más útja van az erőknél – és egyet soha nem szabadna művésznél elfelejtenie: hogy szemedet, szádat és orrod szülődtől örökölted, de van valami, amit nem örököltél senkitől – ezt a valamit, ezt a mindent, amit így mondasz: én. A világ, művésznél, akkor kezdődött, mikor ő született, ez a szó – nincs apja, nincs anyja, nincsen fajtája és nemzetisége. A többit bízd a természetre, majd elvégzi helyetted – keresd emberben az embert, művészetben pedig a művészetet – s annak megállapítását, hogy magyarul, magyarán kerested, bízd te csak rám s az utókorra – te akár ne is tudj róla. Ha szónok vagy, s állasz a dobogón: adjon neked lelket és erőt a gondolat, amit közölni akarsz – s hogy kezded lendülete hogyan segített közben, s hangod ereje és szemed tüze milyen volt, míg beszéltél, mennyire benne volt a fajtád, a fajta összegyűjtött energiája – arról te ne tudj. Mert ha tudsz róla s akarsz tudni róla: bizony mondom neked, elvész a gondolat, s marad a pusztaság, üres hang, hazug frázis. Éppen ezért, úgy tűnik nekem az olyan művész, aki dicsekszik veled, hogy ő alkotás közben sohase felejtje el magyar mivoltát – mint az együgyű és ostoba ember, aki tenyerére ülve akarja megmérni magát, súlyos-e - vagy mint a hazug és szemérmetlen, aki azt mondja: most alszom, nem hallom, mit beszélsz. Ti nem akarjátok elfelejteni, hogy magyarok vagytok – és mégis azt hazudjátok, hogy az Abszolút Szépet és Abszolút Igazat keresitek, az Eszmét, amiért meg lehet halni? Én meg szeretném elfelejteni tökéletlen szememet, amivel látom, tökéletlen fületem, amivel hallom a szépet – és szeretném

elfelejteni a szájamat és a szavakat, e tökéletleneket, amikkel dadogva és erőlködve leírni próbálom azt, aminek nincsen fajtája, nincsen nemzetisége, amit úgy hívnak, hogy ember.

Világháború katonája: ezekre ne hallgass. Olcsó maszlaggal kötik be a sebedet, és haldokló szemedre obulusnak hamis pénzt tesznek, amit visszadobnak odaát, mikor felmutatod: ezért haltam meg. Haldokló katonája a világháborúnak ott a lövészárkok fenekén – a távolból kiáltom feléd: ne tórd, hogy komoly és emberi sebedre cukros vizet öntsön a kancsal, fisztula hangú frázis. Ne tórd, hogy borbélycégért akasszon a fejed fölé, csokolózó galambokat és képecskét, mikor te búcsúzol. Ne tórd, hogy szemedet szenteskedve kifordítsa s elhaló hangon azt rebegetse veled „hazám”, s a porba asszonyi kezet rajzoljon, mely áldólag terjeszt fejed fölé egy mirtuszágat – haldokló katona, te tudod, ugye, hogy a haza nem egy hisztérikus női vámpír a rémregényekből, akiért meg kell halni, hogy az ember megéljen belőle – hanem föld, ház, ég, víz, kerítés, kis csibe, öreg paraszt, városi utca – és hogy te vagy a haza, haldokló katona, te vagy az, senki más, a te életed – amit nem honfibúból, nem talpra magyarból kockáztattál, hanem hogy halálos veszélyben volt, csak azért – világháború katonája, édes hazám, szegény, szegény hazám.

1915

Karinthy Frigyes: Értjük egymást

Descartes a *Discours sur la méthode (Értekezések a módszerről* – a szerk.) című értekezésében csinált egy furcsa és érdekes kísérletet. Megértvén, hogy az emberi elme célja az igazság keresése: ezt a munkáját pedig csak úgy végezheti el, ha teljesen szabadon és minden külső hatástól és belénevelt szokásoktól megtisztítják: a világprobléma megoldásához úgy fogott hozzá, hogy leült, és szépen hagyta az eszét működni, ahogy az eszének jólesik, mindenféle tekintet, módszer, felfogás, világnézet, előfeltétel kikapcsolásával; el sem határozva, hogy gondolkodni fog. Az elmének különös állapota ez: nem szabad meghatározni, hogy mi, mert feltétlenül rossz a meghatározás. Kicsit hasonlít az álomhoz, az autohipnózishoz, mert az elme működése nem függ akarattunktól. Descartes így fogott hozzá, annyi biztos: szabadjára eresztette a naiv Gondolatot, s kíváncsian várta, mi lesz belőle? Az eleresztett Gondolat az első pillanatban csodálkozva, torpanva állt meg, mint az oroszán, akinek ketrecét kinyitották. Körülnézett – sehol biztonság, sehol egy pont, amibe megkapaszkodhatnék. A kezek, melyek vezették, eltűntek. Tapogatózva, bizonytalan léptekkel indult meg. Álomszerű körvonalak imbolyognak körülötte, elmúlt gondolatok árnyékai. Utánuk kap: a semmibe nyúl. Fények villannak – régi igazságok emléke, amikben hitt. Odafordul – eltűnnek. Rémület fogja el – szorongva kapkod a hideg ürességben, és úgy érzi, azonnal elájul. Ekkor reszkető keze valódi tárgyat érint – odanéz, és megkönnyebbülve sóhajt fel: önmagát fogta meg, az egyetlen valóságot.

És megszületik az első, abszolút gondolat: cogito, ergo sum (gondolkodom, tehát vagyok – a szerk.). És megindulva e piciny archimédeszi pontról – megszületik az első abszolút tudomány, az analitika: a világszemléletnek az a módja, ahogy az ember meg tudná szerkeszteni, ha harmincéves értelemmel jöhetne a világra.

Harmincéves csecsemő, szegény fejem, kit százféle háborús elmélettel pácoltak és savanyítottak – mi lenne, ha egyszer megpróbálnád ezt a descartes-i módszert, a háborúról mint jelenségről töprengve? Furcsa számárságok jönnének ki, annyi biztos: rövid csodálkozó mondatok. Ilyenfélék.

Lássuk csak, miről is van szó? Azt mondták: érdekellentétek merülnek fel a nemzetek között. A nemzetek ragaszkodtak a maguk igazához és érdekeihez. Következett az ultima ratio (végső érv – a szerk.): döntsön az erőszak.

Jó. Az igaz, hogy ha ketten nem értik meg egymást, és érdekeik ellenkeznek, akkor nem élhetnek egymás mellett békében – még a házastársakat is elválasztják, ha nem értik meg egymást. No de hát, hogy is van csak azzal a megértéssel, kit értek én, és kit nem értek? Kivel vannak közös érdekeim?

Múltkor olvastam Romain Rolland-tól, egy francia írótól, egy cikket, amit a háború alatt írt. Én azt nagyon jól megértettem, sőt egyetértettem vele, és teljesen igazat adtam neki, mert ugyanazokat mondta, amiket én is gondoltam mindig: hogy sokkal jobb volna, ha nem volna háború, és hogy minek veszekednek az emberek, mikor a veszekedés egyiknek se használ, mindkettőnek csak árt. Romain Rolland különben egy francia államférfival is vitatkozik, nem ad igazat a francia államférfinak: az egészből az derül ki, hogy Romain Rolland és *a francia államférfi* nem értik és nem szeretik egymást – érdekeik teljesen különböznek, a francia államférfinak jó, hogy háború van, Romain Rolland-nak pedig rossz. A francia államférfi szerint szükség van a háborúra, Romain Rolland szerint nincs rá szükség.

Na már most szerintem sincs szükség a háborúra, ezzel szemben néhány vezető politikusunk szerint szükség van rá. Mi tehát nem értjük meg egymást. Ellenben Romain Rolland-nal megértjük egymást, mert ugyanazt gondoljuk mind a ketten, hogy tudniillik nincsen rá szükség: és ebben megegyezünk. Ezzel szemben a mi politikusaink is azt mondják, hogy szükség van a háborúra, és az ellenséges politikusok is azt mondják – tehát ők is megegyeznek ebben, és e pontban meg is értik egymást.

De hiszen akkor...

Hol itt a zavar? Íme, a megfelelő foglalkozásbeliek, különböző nemzetek fiai, egészen jól megértik egymást. A német suszter nagyszerűen tud beszélgetni a francia suszterrel, mivelhogy sokkal több képzet- és érdekközössége van vele, mint például ugyanannak a francia suszternek egy francia őrnaggyal. Mondjuk, hogy egy francia őrnagynak a csapatában szolgál egy francia suszter – ha már most ez a francia őrnagy szeretné magát kibeszélgetni egyszer mindenféle dologról, ami őt érdekli, katonai ügyekről, stratégiáról, közös emlékekről – hát bizonyos, hogy inkább beszélget azzal a német őrnaggyal, aki fogságban van náluk, mint a francia suszterrel. És a francia suszter is szívesebben diskurál a német suszterrel, mint a francia őrnaggyal: mindenképpen közelebb állnak egymáshoz.

Sőt tovább megyek: minél magasabb a társadalmi vagy szellemi osztály, az osztályhoz tartozók annál jobban értik és becsülik egymást. A francia paraszt-közkatonáé még körmével és öklével megy neki a lövészárokból előugró német parasztnak – már a káplár, őrmester legfeljebb fegyverét használja. Tisztek egymással alig is verekszenek, ha egy ellenséges tisztet elfog a mi tisztünk, udvariasan bánik vele, különválasztja a tiszteli benne a maga foglalkozását, társadalmi osztályát. A diplomaták, akik háborúért és békéért felelősek, szóbeli és írásbeli érintkezésükben a legnagyobb személyes tisztelet és becsülés választékos kifejezéseit használják. Végtelen sajnálattal közlik egymással, hogy kénytelenek hadat üzeni, ezzel szemben biztosítják nagyméltóságodat legmélyebb nagybecsülésük kifejezéséről. Még soha sem hallottam, hogy két nemzet nagykövete, nem egyezvén meg egyik a másikkal, összepofozkodtak volna egymással. Egészen bizonyos, hogy a mi nagykövetségünk sohasem fog velem olyan udvariasan beszélgetni, mint egy ellenséges nagykövettel.

Ezek után tehát: ha a különféle társadalmi osztályok egyedei külön-külön egészen jól megértik egymást vagy legalábbis jobban, mint ugyanazon nemzet két különböző társadalmi osztályának egyedei – felvetődik a naiv kérdés: vajon igaz-e, hogy itt *nemzetek* harcolnak egymással?

A nemzetek vezetőikre bízzák, hogy állapotodjanak meg egymással: háború legyen-e vagy béke. Ezek a vezetők egy társadalmi osztályból valók, egymást jobban megértik, mint mi őket – hogy van az, hogy mégse tudnak megegyezni?

Talán az Atyaúristenre kellene bízni a dolgot, akiben az angolok is hisznek meg a németek is, akit mindkét fél legmagasabb urának ismer el, és mindkét fél hozzá emeli ájtatos szívének könyörgő szavát, hogy verje meg a másikat.

1915

Bálint György: Mesék

Nemrég ünnepelték a dánok Andersen halálának hatvanadik évfordulóját. Nálunk nem történt semmi ez alkalomból; én is csak elkésve és magánosan ünnepeltem, mikor tudomást szereztem a jubileumról. Megint elővettem a meséit, mint olyan sokszor gyerekkoromban és azóta is. Nagy író volt. Soha senki sem tudott olyan szépeket mesélni békáról, ganajtúróbogarakról és törött íbriekről, mint ő. A legcsúnyább jelenségekről is volt néhány kedves szava, ő rehabilitálta a híres csúnya kis kacsát, akivel senki sem akart szóba állni. Az államtanácsosokról viszont rendszerint gúnyosokat mesélt.

Meséiben lehetőleg elkerülte a tündéreket és a boszorkányokat. Ilyen természetfölötti szereplőkre nem volt szüksége: csak hozzá kellett nyúlnia valamilyen ócska, mindennapi

háztartási cikkhez és az rögtön életre kelt. Egy régi teakanna vagy földre pottyant szélkakas csodálatos teljesítményeket vitt végbe a keze alatt. Ha körülnézett az asztalon vagy a baromfiudvarban, gazdag és izgalmas világ nyílt meg előtte. Írt néha regényes, exotikus tárgyú meséket is, de a legszebbek az egyszerű és házias meséi. Jó fél évszázaddal megelőzte Walt Disneyt, Miki egér alkotóját. Faggyúgyertyák harsányan nevetnek nála, cölöpök zsúritagságot vállalnak az állatok futóversenyében és hernyóknak kínos kalandjaik támadnak a hatalmasokkal.

Minden meséjében szeretet van és humor. Író létére nagyon kiegyensúlyozott lehetett: mindenben talált egy kis szeretnivalót. Gyönyörködni tudott egy bogáncsban, egy kis pocsolóban, melyre rásüt a nap. Állatok és kisgyerekek apró örömeit mérhetetlenül tudta élvezni. Még a halált sem tartotta nagyon borzalmasnak. Szörnyű helyzetek sivárságát humorral enyhítette. Általában örült, ha nevetetett. Egyes meséiben derűsen kiélte gyerekesen gonoszkodó hajlamait. Egyik története arról szól, hogy a vihar egy éjszaka összecseréli a városka cégtábláit. Az igazságügyi államtitkár kapujára borbélycégtáblát sodor és hasonló pajzanságokat enged meg magának. Másnap reggel az adóhivatalba igyekvő komoly polgárok az iskolába nyitnak be, ahol a fiúk éppen keresztülugrálnak a padok fölött. Ennyi az egész mese; angyali. Látni, amint az író ravaszul hunyorít hozzá. Legnagyobb boldogsága az volt, ha meséiben megtréfálhatta vagy kicsúfolhatta a nagyképűeket. Mert ezt az egyet nem szerette. Irtózott a nagyképűségtől és kajánul elbánt mindenkivel, aki okosabbnak és előkelőbbnek tartotta magát egy gyereknél vagy egy kecskénél. Egyik meséjében két gögös rongy beszélget a zsákban, egy dán meg egy norvég rongy. Kölcsönösen lenézik egymást és a dán, Andersen földije, megsemmisítő büszkeséggel mondja valamire: „Dán rongy sohasem beszél így.”

Ilyen remekművek tömegét találni ennek a nagy költőnek a meséi között. Azt hiszem, minden írását felülmúlja a császár új ruhájának története. Két csaló jelentkezik az udvarnál. Megrendelésért jönnek: olyan ruhát akarnak a császárnak varrni, amit csak az okos emberek láthatnak, a buták számára viszont örökre láthatatlan marad. Sokáig élnek jól az udvarnál, míg végül elkészül a ruha. A császár felveszi. Az udvar kínosan feszeng és közben zajosan dicséri a gyönyörű ruhát. A császár díszmenet élén végig vonul a városon: mindenki buzgón éljenez és feltűnő hangosan magasztalja az uralkodó új köntösét. Végül egy kis gyerek, akinek nincs érzéke a finom és elvont dolgok iránt, egy megátalkodott kis materialista őszinte csodálkozással felkiált: „Hiszen a császár meztelen!” Nagy botrány támad, de mindenki megkönnyebbül és örül, hogy valaki végre kimondta.

Ennél zseniálisabb példázatot nem igen írtak, még Swift vagy Voltaire sem. Andersen a 19. század derekán élt. Ez a kor termelte a nagy polgári hazugságokat, de ugyanakkor a hazugságokat leleplező erőket is. Ez az Andersen-mese a 19. század leleplező szellemének legjava terméséből való. Mostanában sokszor jut eszembe. Nagyon sok új ruhát dicsérnek gyanús lelkesedéssel és harsányan. És rögtön közhírré is teszik, hogy ezeket a ruhákat csak az ostobák nem látják, meg a gonoszok, a felforgatók. Könyvtárakra menő tudományos munka foglalkozik e köntösök tüzetes leírásával és magasztalásával. Vitairatok és előadások bizonyítják, hogy a ruhákat nem látni: meghaladott álláspontra jutott. Sokan kifejtik, hogy a ruhát általában nem szabó készíti szövetből és munkadíjért, hanem rejtelmes forrású őserő teremti. Egyesek azt állítják, hogy a ruha tulajdonképpen a vér és a föld akarátának misztikus kisugárzása, mások elmagyarázzák, hogy a ruha valamilyen géniusz öntudatosodása. Az emberek jó része pedig hallgat és elismerően néz a ruha irányába. Utóvégre senki se fogja beismerni, hogy buta vagy rosszindulatú. Különben is, ki tudja, hátha van benne valami... Mi lenne, ha valaki hirtelen elhatározná, hogy követi a mesebeli

kisgyerek példáját és felkiáltana?

1935

Ballai László: Borges és a Zénón-paradoxon

Zénón példája szerint Akhilleusz, mivel tízszer gyorsabban fut a teknősbékánál, tíz méter előnyt ad neki. Amíg a hős lefutja ezt a tíz métert, az állat is halad előre egy métert; amíg Akhilleusz megteszi ezt a métert, a teknőc egy decimétert halad előre; amíg Akhilleusz lebírja e decimétert, a teknőc is továbbvonszolja magát egy centiméterrel; amíg a herosz ezt a centimétert megteszi, a teknős megint haladt előre egy millimétert és így tovább a végtelenségig, tehát ha Akhilleusz örökké fut is, sohasem érheti utol a teknősbékát.

Jorge Luis Borges így ír erről az *Akhilleusz és a teknősbéka örökös versenyfutása* című munkájában:

„Joggal használhatjuk itt az *ékszer* szót, ha számba vesszük, milyen jelentéseket hordoz: értékes apróság, törhetetlen finomság, rendkívül kedvező átválthatóság, átlátszóság, olykor áthatolhatatlanság, időállóság. Nem találok ennél jobb szót az Akhilleusz-paradoxon jellemzésére, amely immár huszonhárom évszázada csorbítatlanul állja az eltökélt cáfolási kísérletek ostromát, úgyhogy már bátran nevezhetjük halhatatlannak.”

Ezek után Borges könyvészeti szempontból közelíti meg a példázatot, hogy az milyen kiadványokban található meg nála, majd – nyilván a saját bibliotékájához igazodva – az „úgynevezett cáfolatok” közül ismerteti John Stuart Millét, Henri Bergsonét, Bertrand Russellét – erről némi elismeréssel nyilatkozik – és William Jamesét. Ezek ismertetésétől azért tekintek el, mert egyfelől belebonyolódnak a végtelen sorozatok matematikai problémájába – jelesül a teknőc által elfoglalt minden pont arányban áll az Akhilleusz által megtett út egy-egy pontjával –, másfelől Borges konklúzióját a legkevésbé sem befolyásolják:

„Zénón paradoxonja nemcsak a tér valóságát fenyegeti, hanem az idő felettébb sebezhető, törékeny realitását is. Hadd tegyem hozzá, hogy a testi létet, a mozdulatlanság állapotát, életünk egyetlen délutánjának lefolyását is veszedelembe sodorhatja. E zűrzavarért egyetlen szó, a *végtelen* a felelős, az a nyugtalanító szó (később pedig fogalom), amelyet félve alkottunk meg, s amely ha egyszer beférkőzik egy gondolatba, azt nyomban szétveti s elpusztítja. (Régtől fogva léteznek példabeszédek, amelyek óvnak e csalárd szónak a használatától: a kínai Liang-dinasztia uralkodóiról szóló egyik legendából megtudjuk, hogy minden újabb király trónra lépésekor felére rövidítették a jogarukat; a jogar, melyet immár egész dinasztiák csonkítottak, még létezik.) Most pedig, hogy a fenti felettébb tekintélyes vélemények után a sajátomat adom elő, kettős kockázatot vállalok: arcátlannak és triviálisnak is tűnhetnek. Azért megfogalmazom: Zénón cáfolhatatlan, ha-

csak el nem ismerjük a tér és az idő ideális voltát. Ha elfogadjuk ezt az idealizmust, ha elfogadjuk érzékeléseink valóságos növekedését, megmenekülünk a paradoxon hemzsegő űrjeitől.”

Aki látott már futóversenyt, az előtt semmilyen elmekonstrukcióval nem cáfolható meg az a tapasztalati tény, hogy mindig a gyorsabb győz. Borges persze sokkal többet segíthetett volna olvasóinak a probléma megértésében, ha azt nem abszolút, hanem relatív értelemben ragadja meg, és nem csupán annyit közöl az eleai Zénónról, hogy „annak a Parmenidésznek volt a tanítványa, aki tagadta, hogy az univerzumban bárminemű mozgás is létezhet”, hanem azt is, hogy Zénón példája a püthagoreusok ellen irányul. Itt tehát egy az i.e. V. században lefolytatott vita egyik érvelése tárul elénk. Az egyetlen mozdulatlan Létezőben hívő Parmenidésszel szemben Püthagorász és követői ugyanis a pluralitás és a mozgás igazságát tanították. Mivel a püthagoreusok a világ végső törvényszerűségeit a számok világából interpretálták, az őket cáfolni igyekvő Zénón is mértani példázatokkal hozakodik elő, ilyen a „stadion” is, amely szerint azért nem lehet megtenni egy stadionnyi távolságot, mert ahhoz először annak a félén, azt megelőzően a félnek a negyedén – és így tovább a végtelenségig – kellene túljutni.

A Zénón-paradoxon a számsorok kérdése miatt nyilvánvalóan lehet matematikai feladvány, de az emberi tapasztalat szikláin már kiagyalásakor darabokra tört, filozófiai értelmét pedig abban a pillanatban elveszítette, amikor Arisztotelész feltalálta a logika tudományát. Az, hogy minden számsor végtelen számok sorozatára bontható nem cáfolja meg sem a sebességet, sem az időt, viszont Zénón – ezek között hamis korrelációt vonva – megsérti a formális logika két alapelvét, az azonosságét és az ellentmondás elkerülését.

Kétezer-ötszáz évvel ezelőtt a filozófia abszolút tudomány volt, azaz a világ egészére keresett magyarázatot segédtudományai, a matematika, a fizika vagy a csillagászat eredményeire támaszkodva. A XX. században – Borges korára – azonban a tapasztalati tudományok soha nem várt eredményeket értek el a világ megismerésében, meghagyva a filozófiának a spekulációt. A kvantummechanika és a magfizika korában nem lehet többé ilyen semmitmondó és zavaros – vélt tekintélyekre hivatkozó – kijelentésekkel magunknak követelni a létezés magyarázatát: „Zénón cáfolhatatlan, hacsak el nem ismerjük a tér és az idő ideális voltát. Ha elfogadjuk ezt az idealizmust, ha elfogadjuk érzékeléseink valóságos növekedését, megmenekülünk a paradoxon hemzsegő űrjeitől.”

A Zénón-paradoxonról az első pillantásra látszik, hogy ostobaság. Mégpedig világkifordító ostobaság, amely érveket és ellenérveket torlaszt. Apologétái, mint Borges, végső soron nem tesznek mást, mint tudományos érvekkel szolgálják ki azokat az elemeket, akik csak e szókkal tudnak a világ elé toppanni: „nem úgy van az.”

Képzeljünk el egy csapat hajléktalant, akik az igazság birtokosának vélt szellemi vezetőjüket követve vándorolnak az ígéret földje felé. Így ír erről *Urania* című regényében J. M. G. Le Clézio:

„Még mindig dél felé tartanak, a tengerpart mentén, Tulum irányába. Az országút fehér szalagként szeli át a csenevész erdőt, tömve van teherautókkal, autóbuszokkal, rozsdás Volkswagennel, pesero-taxikkal és olyan szürreális neveket viselő turistabuszokkal, mint Parrot Tours, Mayalandia, El Indio Caribe, Old Pirates, Flamingo.

Az utastér sötétített ablaküvegei mögött, a légkondicionálóból áradó hideg szélben az utasok százússzal robognak céljuk felé. Két teljes buszt megtöltenek. [...]

Jadi ruhája kopott, haja megfakult, megnőtt a szakálla. Már aznap reggel, indulás előtt megmondta: »Én már nem fogom látni az út végét.« [...]

Mindnyájan megváltoztak. Már nem is hasonlítanak a szivárványnépre. Szedett-vedett csavargóssereg lett belőlük, csupa borotvátlan férfi és zilált hajú nő.”

Elképzelni egy országot. Vagy egy világot? Végül is a világ akkora számunkra, amekkorát fel tudunk fogni belőle. Le Clézio regénye gyakorlatilag Mexikóban játszódik, és egy vidéki város viszonyainak bemutatásával metszetet vág az egész országból, a visszataszító társadalmi degenerációs folyamatok azonban bármely fejlődő országban hasonlóan működnek. A regénybeli mozgalom elvileg pedig egy régi kis népre utal, amely, dacolva szomszédjai haragjával új hazát keresett magának. Majd amikor letelepedtek, és nem valósították meg annak a vallásnak az ígét, amely összetartotta őket, közülük is kivált egy rongyos társaság, amely immár nem a földön, hanem a mennyben kereste a hazát. Így is láthatjuk – és alighanem így látjuk jól – a világ legsikeresebb és legelterjedtebb vallásának, a kereszténységnek a gyökereit.

Le Clézio azonban nem megoldásokat, hanem változatokat kínál a létezésre, amely talán már a csillagok megszületése óta ugyanazon törvényszerűségek körül forog, és amelyekhez az ember vagy megpróbál alkalmazkodni, vagy újból és újból a hübrisz – az elbizakodottság – bűnébe esik, amellyel megsérti az isteni világot.

„Aldaberto Aranzas közben visszahódította Campost – ám legyen boldog vele! Amikor hadat üzent annak az embernek, aki megteremtette Urániát, ez az ügyvéd talán azt képzelte, hogy képes lesz elbitorolni a hely varázsát, s e varázserő birtokában legyőzhetetlenné válik? Most aztán uralkodhat egy darabka kopár hegyoldalon, ahol minden nedvesség egy vékonyka vízerből, egy el-elapadó kénes vizű forrásból származik, s ahol csak romok maradtak. Néhány kőhalom és az esőtől omladozó vályogfal, egy elgyomosodott kert és az egykori jezsuiták szerkezetei, tönkrement szivattyúk, foghíjas darálók, rozsdás csőrendszerek, mint megannyi csontváz, amelyet kivetett magából a föld.” (J. M. G. Le Clézio: *Urania*, Ulpius-ház, 2012)

Nándi Mihály: A trubadúr

Diákkoromban mikulásnak hívott néhány évfolyamtársnőm. Örömmel vállalkoztam a szerepre, be is szereztem a megfelelő öltözéket, majd elindultunk az iskolába. Sokat, nagyon sokat utaztunk, már egészen kiértünk a városból, amikor leszálltunk a buszról, és akkor még mindig gyalognunk kellett egy kilométert. Annak az intézménynek a kapuján, ahová nagy valahára megérkeztünk, az állt: „Pszichiátria”. A nagyteremben már izzott a levegő a várakozástól, amikor beléptünk. Az ilyenkor szokásos komolysággal tettem fel a kérdést, hogy mindenki jó volt-e, majd amikor meghallottam a megnyugtató választ, hogy igen, akkor a tőlem telhető legnagyobb kedvességgel kiosztottam az ajándékcsomagokat. A gyerekek sokáig csüggték rajtam. Miután távoztunk, a lányok gratuláltak, hogy milyen jó mikulás vagyok. Én viszont megkérdeztem, miért nem tájékoztattak arról, hová jövünk. Azt hitték, akkor nem fogom vállalni...

Magyarország az előítéletesség hazája. Azért gondolták rólam, hogy nem lépnék fel az örültek házában, mert azt feltételezték, hogy én is osztom az örültekkel kapcsolatban kialakított nézeteiket. Pedig hát azok a gyermekek, ott a pszichiátriai intézetben ugyanolyan aranyosak voltak, mint bármely más kortársuk. És ha tudom, hogy hozzájuk jövök, sokkal jobban felkészülök a szerepemre, mert számukra én nem csupán a télapó voltam, hanem a várva várt apa is, aki a zárt intézetbe elhozta nekik a családi szeretet lehetőségét.

Az örültek háza tehát nem olyan, mint amilyennek gondoljuk. A tébolydával, mint a társadalom analógiájával vigyázni kell. A benne rejlő művészi lehetőségeket már De Sade, Poe és Ken Kesey csaknem teljesen kimerítették. Egy írónak is alaposan össze kell szednie magát, ha e témakörben még valami újdonsággal akar szolgálni, nemhogy egy operarendezőnek.

Általában nem szoktam az előzetes kommentárokra figyelni egy-egy darab kapcsán, de ezúttal, már a jeggyel a zsebemben véletlenül meghallgattam a Galgóczy Judittal *A trubadúr* rendezéséről készült rádióinterjút. A mű máig ható aktualitásának a bosszú, a kirekesztés és az agresszió erővonalai köré csoportosításával a legteljesebb mértékben egyetértek. Arra azonban nem gondoltam, hogy a hölgy *A trubadúr*t egyszerűen a tébolydába helyezi. Alighanem maga Giuseppe Verdi és librettistája, Salvatore Cammarano is a leghesebben tiltakoztak volna e félreértelmezés ellen, hiszen ők az opera cselekményét a középkori spanyol tájba, lovagvárakba és egy kolostorba álmodták.

A rendezés végül is a nézőkben keltett tudathasadást. Miközben a szereplők a középkori lovagregény dalaiban gyönyörködtek, mindegyre azt kellett megfejtetniük, miért látnak a színpadon kényszerzubbonyt, ketrecet, vagy éppen flambírozókocsit. Az operánál nincsen aktuálisabb zenei műfaj, a saját konfliktusainkat ugyanolyan hőfokon éljük meg, mint egy Leonora vagy Manrico. A rendezőnek nem az a feladata, hogy a saját lázálmaidat vetítse fel a színpadra, hanem hogy a *Trubadúr* négy főszereplőjének tökéletes – mert feloldhatatlan – drámai konfliktusát a lehető legjobban megjelenítse a néző előtt. Ez a legkevésbé sem sikerülhet úgy, hogy a *Stretta* közben imbecilisek járkálnak körbe-körbe...

Nándi Mihály: De mortibus

Mert értem én, hogy a halottakról vagy jót, vagy semmit, és azt is értem, hogy a kilencvenegy éves korában elhunyt Pierre Boulez francia karmester és zeneszerző matematikai tanulmányai után 1942-ben Párizsba költözött. Két évvel később a Conservatoire-on Olivier Messiaen osztályába került, ahol zeneszerzést, analízist és – René Leibowitz vezetésével – dodekafon technikát tanult. 1946-ban a Renaud-Barrault színtársulat zenei vezetőjeként írta első műveit (*Szonatina* fuvolára és zongorára, *1. zongoraszonáta*, *Le visage nuptial* énekhangra és kamaraegyüttesre).

Értem, hogy a szeriális technikával való megismerkedése után számos, az 50-es évek zeneszerzői gondolkodását alapvetően meghatározó művet írt (*Structures I-II*. két zongorára, *Le marteau sans maître* énekhangra és kamaraegyüttesre, *Plü selon plü*) Ezekben a művekben a szeriális gondolkodást a zene valamennyi összetevőjére kiterjesztette. Később a véletlen alkalmazása foglalkoztatta, e tárgyban írt *Alea* című cikke nyomán terjedt el az aleatória kifejezés. A *Répons* című műve a számítógépek, a valósidejű hangátalakítások hangversenytermi használatának egyik legkorábbi példája. 1953-tól 1967-ig a Domaine Musical nevű párizsi kortárs zenei hangversenysorozat vezetője volt.

Értem, hogy 1966-ban vezényelt először Bayreuthban, ahol számos nagy sikerű produkcióban működött. 1971 és 1977 között a New York-i Filharmonikusok karmestere volt. 1977-től 1992-ig a Pompidou központ mellett működő IRCAM-ot vezette. Az Akusztikai és Zenei Kutatások Intézete a különféle – elektroakusztikai, informatikai, akusztikus és hangszer-modulációs – zenei technológiák integrációjára törekedett. Boulez nevéhez kötődik az Ensemble Intercontemporaine (EIC), a kortárs zene bemutatásának egyik legrangosabb fóruma.

Csak azt nem értem, hogy miért tett hallatlan erőfeszítéseket azért, hogy Mahler szimfóniái bekerüljenek a koncertrepertoárba, holott a „mázoló” megalomániás műveinek, amelyekben Wagnerebbé akar válni Wagnernél, már rég holmi padláson vagy pincében kellene porosodniuk.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Fillér u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu

www.marcius15.hu - © 2010-2016 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!